

RECHTSKUNDIG WEEKBLAD

REDACTIE: RIDDER RENÉ VICTOR, HOOFDREDACTEUR
E. BOONEN, C. CAENEPEEL

REDACTIEADRES: PROF. MR. RIDDER RENÉ VICTOR, BRITSELEI 40, 2000 ANTWERPEN

DE AANSPRAKELIJKHEID VAN DE TOUR-OPERATOR¹

Inleiding

1. *De toeristische sector* – De toeristische sector heeft de hoogste reële economische groeicijfers. Voor sommige landen is hij het enig middel om een ongunstige handelsbalans in evenwicht te brengen, terwijl hij daarentegen in andere een onwelkome verstoring meebrengt van een reeds zo labiel evenwicht in die handelsbalans.

Het toerisme is een deel van de tertiaire sector dat zo aan belang wint dat men het moet afzonderen in de statistieken om niet heel de tertiaire sector onder een verkeerd en misleidend daglicht te plaatsen. Naast deze nationale implicaties heeft het toerisme ook een invloed op de internationale handel waaraan hij verdere expansiemogelijkheden biedt.

2. *De evolutie* – Kwantitatief kunnen we volgende vaststellingen doen: In 1971 bedroegen de totale ontvangsten in de wereld, voortspruitend uit het toerisme (en met uitzondering van de internationale vervoerbewijzen), 19,9 miljard dollar, tegen 17,9 miljard in 1970 en 14 miljard in 1967². In dit laatste jaar 1967 bedroeg het totale aantal individuele toeristische overnachtingen 31 miljard³. In België bedroegen de ontvangsten van vreemde deviezen voortkomend uit het toerisme 18,4 miljard fr. in 1971. Dit is een toename van 5,7 % ten opzichte van 1970.

De uitgaven van de Belgen in het buitenland stijgen echter veel sneller, namelijk met 16,7 % per jaar,

zodat het jaarlijks tekort op de toeristische betalingsbalans steeg tot 10,3 miljard fr. in 1971⁴.

Deze tendens van sterke groei zal waarschijnlijk sinds 1973 verminderd zijn als gevolg van welbekende externe factoren van politieke aard. Hierover zijn er echter nog geen concrete cijfers beschikbaar.

3. De kwalitatieve evolutie is niet minder interessant.

Een eerste vaststelling is dat die massale toename samenhangt met de democratisering van de toeristische sector. Om het in één zin uit te drukken: steeds meer mensen zijn in staat om steeds verder te reizen. Dat dit een weldaad is hoeft geen betoog. Problematisch hierbij is echter de moeilijke combinatie van massatoerisme en een "kwaliteitstoerisme".

Een tweede vaststelling is de accentverschuiving in de toeristische verhoudingen. Waar vroeger het initiatief uitging van de klant die een reis naar eigen smaak wilde, en deze door een reisagentschap naar eigen smaak liet organiseren, constateren we nu dat het de reisbureau's zijn die het initiatief nemen. Een jaar van tevoren immers verschijnen reeds de aantrekkelijke en rijk geïllustreerde catalogi van de zogenaamde tour-operators die aan de klant kant-enklare reizen aanbieden die te nemen of te laten zijn.

Twee eeuwen na de industrie heeft het toerisme daardoor zijn revolutie gekend die het bracht van een artisaanaal stadium naar een echte industrie. We kunnen zonder de realiteit geweld aan te doen ponezen dat de tour-operators producenten zijn van reizen. Hun grondstoffen halen ze bij de leveranciers van toeristische accommodatie en de vervoerders. De verkoop geschiedt via de detailhandel van de vele reisbureau's wier taak zich hoe langer hoe meer beperkt tot die activiteit van reiswinkel. De klant tenslotte koopt een gereed produkt.

¹ Deze studie is een verkorte en enigszins aangepaste versie van een deelprobleem dat door de schrijvers ervan werd behandeld in resp. het vak Vergelijkend Handelsrecht van de 3e Licentie, en het Seminarie Handels- en Economische recht van de 2e Licentie in het Academiejear 1973-74 aan de K.U.L.

² *De Belgische Economie in 1971*, p. 191.

³ QUINN, "The U.S. Travel Agent and the status of his legal liability", *European Transport Law*, 1968, III B, p. 1086.

⁴ *De Belgische Economie in 1971*, p. 191.

Dit produkt is soms defectueus. Dit zal aanleiding geven tot klachten. Uiteindelijk zal iemand aansprakelijk gesteld worden.

Hierbij heeft de rechtsleer dan, en hier meer dan op andere gebieden, een systematiserende, coördinerende en... aanvullende taak.

I. De methode

4. *Terminologische kanttekeningen* – Indien we tot een goed begrip willen komen van de aansprakelijkheid van reisbureau's voor bepaalde handelingen, dan moeten die handelingen uiteraard eerst zorgvuldig gedefinieerd worden. Het is nu noodzakelijk die handelingen op grond van bepaalde criteria in te delen, en op basis van die indeling te komen tot definities van de handelingen van de reisbureau's.

Welnu, het eerste onderscheid is er een van economische aard. Het is namelijk revelerend of men handelt met het oog op de markt of niet. Het is duidelijk dat bepaalde handelingen van de tour-operators gericht zijn op de markt, terwijl handelingen van de – meestal kleinere – reisbureau's meer gericht zijn op een enkele reiziger of een definieerbare groep van reizigers, die eventueel het initiatief nemen tot de reis. Het is duidelijk dat bij handelingen gericht op de markt, hetgeen een initiatief van de tour-operator impliceert, deze laatste een zwaardere aansprakelijkheid zal te dragen hebben.

Een tweede onderscheid is er een naar de aard van de prestatie. Deze kan inderdaad de levering van afzonderlijke elementen van een toeristische reis omvatten, of integendeel heel de toeristische reis zelve, van de huisdeur weg en terug. Het staat als een paal boven water dat de zogenaamde "forfait-reizen", kant-en-klare reizen of hoe ze ook mogen genoemd worden, die verkocht worden door de tour-operator, op een complex geheel slaan, terwijl andere handelingen slechts te maken hebben met afzonderlijke elementen van het geheel dat de toeristische reis uitmaakt. Ook dit onderscheid heeft gevolgen met betrekking tot de aansprakelijkheid. Deze zal immers bij een "forfait-reis" veel zwaarder zijn voor het reisbureau.

Een derde onderscheid is of men, in het bovengenoemde geval van de forfait-reis, de samenstelling van de reis zelf verzorgt, dan wel gewoon de door anderen georganiseerde reizen verkoopt.

Het reisbureau dat reizen van de tour-operators verkoopt zal uiteraard een minder verregaande aansprakelijkheid te dragen hebben dan de tour-operator zelf.

5. Uitgaande van die drie elkaar doorkruisende onderverdelingen, kunnen we nu vaststellen dat er vijf verschillende handelingen door een reisbureau kunnen gesteld worden, die op hun beurt vijf verschillende systemen van aansprakelijkheid meebrengen.

Een eerste mogelijkheid is het reisbureau handelend als *vervoerder*. De hoofdzak ligt hier bij het vervoer. Het reisbureau zal hier de aansprakelijkheid van een vervoerder te dragen hebben.

Tweede mogelijkheid: het reisbureau handelend als *leverancier van toeristische accommodatie*. De naam definieert ook hier de aansprakelijkheid, namelijk die van verhuurder of van hotelier.

Een derde mogelijkheid is het reisbureau handelend als *reisbemiddelaar*. Dit gebeurt wanneer het reisbureau op aanvraag van, op aanwijzingen van, en met het oog op één klant of één definieerbare groep, via contracten met leveranciers van toeristische accommodatie enerzijds en met vervoerders anderzijds, een complex geheel samenstelt dat de door de klant gewenste reis uitmaakt.

De vierde mogelijkheid is het reisbureau handelend als *boekingsagent*, dit is het geval wanneer hij een reis verkoopt die samengesteld werd door een tour-operator, en wanneer hij dit doet als zelfstandige.

De laatste mogelijkheid is nu de handeling als *tour-operator*.

Een reisbureau handelt als tour-operator wanneer het vooruit, met het oog op de markt, via contracten met leveranciers van toeristische accommodatie enerzijds en vervoerders anderzijds, één enkele of een reeks complexe gehelen samenstelt die aan de klant als toeristische reis kunnen verkocht worden tegen één enkele globale prijs.

Aanvullend kunnen we dan ook de definitie geven van een reisbureau in het algemeen: het is de persoon of het bedrijf, al dan niet wettelijk statutair gedefinieerd, waarvan de bedrijvigheid, al dan niet gewoonlijk, al dan niet beroepshalve bestaat uit een of meerdere of alle bovengenoemde activiteiten.

Met andere woorden: onder de notie reisbureau vallen allen die de klant op de ene of de andere manier een reis of een vakantie "leveren" of helpen "leveren"⁵.

6. *Gevolgen met betrekking tot de aansprakelijkheid*⁶. – Wanneer een reisbureau handelingen stelt die ons volgens de criteria uit de vorige paragraaf doen

⁵ Voor de wettelijke reglementering, zie de Wet van 21 april 1965 over het statuut van de reisbureau's, en de Uitvoeringsbesluiten van 23 november 1965 tot oprichting van het Technisch Comité van de reisbureau's en van 30 juni 1966 betreffende het Statuut van de Reisbureau's. Zie o.m. ook: LAFILI, "Het statuut van de reisbureau's in België", *Jura Falconis*, 1971-72, nr. 3, p. 7 e.v.; POPLIMONT, *Le statut professionnel des agences de voyages*, Cahiers FIAV (vergelijkende studie).

⁶ Men moet hierbij duidelijk voor ogen blijven houden dat de aansprakelijkheid van het reisbureau dient gezocht naargelang het een van de vijf vernoemde handelingen stelt. Men mag zich met andere woorden enkel laten leiden door de feitelijke omstandigheden, en niet door het statuut van het reisbureau, zoals dit gereguleerd is door de Wet van 21 april 1965 en de uitvoeringsbesluiten ervan.

besluiten dat het om handelingen gaat als vervoerder of als leverancier van toeristische accommodatie dan heeft het reisbureau voor die handelingen een duidelijke, wettelijk gedefinieerde aansprakelijkheid, namelijk die van vervoerder, hotelier of verhuurder van appartementen of villa's. Hier zijn er dus geen problemen.

Wanneer die handelingen vallen onder de handelingen als reserveringsbureau, dan heeft ons rechtstelsysteem eveneens een pasklaar aansprakelijkheidsstatuut, namelijk dat van de lastgeving. Het reserveringsbureau krijgt van de reiziger inderdaad een mandaat tot het stellen van rechtshandelingen zoals reservatie, huur van diensten en dergelijke. Zoals hierboven zijn er hier evenmin problemen.

Moeilijker wordt het wanneer we staan voor handelingen als reisbemiddelaar. Men kan geneigd zijn hierin een aanneming van werk te zien. Ons inziens is dit echter in strijd met de realiteit. De hoofdzaak ligt inderdaad niet bij de prestatie van materiële handelingen of diensten, doch veeleer bij prestaties van juridische aard. De organisatorische rol van de reisbemiddelaar is immers beperkt doordat hij zich te houden heeft aan de – meestal strikte – aanwijzingen van zijn klant. Hij zal uiteraard moeten zorgen voor goede aansluitingen tussen de verschillende delen van het vervoer en tussen dit laatste en de hotelkamer of het appartement, doch dit alles behoort slechts in subsidiaire orde tot zijn hoofdplicht, het leggen van rechtsverhoudingen tussen de reiziger en de vervoerden en/of leverancier van toeristische accommodatie. Vandaar dat we hier opteren voor de figuur van de lastgeving.

De handelingen als boekingsagent brengen voor het reisbureau de aansprakelijkheid mee van vertegenwoordiger van de tour-operator wiens reizen hij verkoopt. In dit geval handelt het reisbureau echter steeds beroepshalve en als onafhankelijk tussenpersoon in het handelsverkeer. In het Belgische recht is er voornamelijk geen pasklare formule voorhanden om op de boekingsagent toe te passen. Dit zal er wel komen wanneer in de Belgische wetgeving de "Gemeenschappelijke Bepalingen" van de Benelux-overeenkomst over de agentuurovereenkomst zullen zijn opgenomen⁷.

7. Blijft tenslotte de zware kluit van het reisbureau handelend als tour-operator.

Het is nutteloos en onredelijk nog verder het beginsel van de bemiddeling aan te houden. De tour-operator is geen tussenpersoon, evenmin als de fabrikant van een reep chocolade tussenpersoon is tussen de snoeper in België en de neger-plukker uit de tropische plantages aan de Golf van Guinea. Dat men

dit niet vroeger geponereerd heeft ligt aan het feit dat men het reisbureau te lang zag in de verhoudingen van vroeger, namelijk de vertrouwensman van de goede en op reizen beluste burgerman.

Dit evolueerde tot de grote reisorganisatoren die hele hotels afhuren en hele luchtvlotten charteren voordat er zich ook maar één enkele reiziger aangeboden heeft om een reis te bespreken. Waarom dan nog de dubbele equatie maken als zou de tour-operator = reisbureau en reisbureau = tussenpersoon. Dit zou des te meer koren geven op de molen van diegenen die het recht onmogelijk in staat achten de realiteit te volgen, laat staan ze te anticiperen.

Deze problemen vinden we overal waar de evolutie van een ambachtelijke naar een industriële benadering van een economische sector een verlegging meebracht van accenten, die de sterkere partij van vroeger in een quasi onbeschermd positie achterlaat. Een analoog voorbeeld is de verhouding tussen de sterke bouwmeester tegenover de ambachtelijke aannemer die omsloeg in de verhouding tussen de koper van een flat tegenover de almachtige bouwpromotor.

Vandaar onze optie voor een "sui generis" – behandeling van dit vraagstuk. Een interessante inspiratiebron is, naast het algemeen verbintenissenrecht, het koopcontract⁸. Met een beetje goede wil kan de tour-operator inderdaad gehouden zijn tot de levering van de reis, tot vrijwaring voor zijn eigen daden zoals overboeking, tot vrijwaring voor daden van derden, vervoerders of leveranciers van toeristische accommodatie, en tot vrijwaring tegen verborgen gebreken, wanneer de realiteit in de vakantie niet overeenstemt met de droomwereld van de prospectussen.

8. *Blijvende geldigheid van de burgerlijke aansprakelijkheid.* – Bij dit alles mogen we echter een fundamenteel principe niet uit het oog verliezen. Inderdaad: "Elke daad van de mens waardoor aan de andere schade wordt veroorzaakt, verplicht degene door wiens schuld de schade is ontstaan, deze te vergoeden."

Deze basisregel van art. 1382 B.W. loopt inderdaad ook hier door elke redenering. Het is dus duidelijk dat hij niet steeds moet herhaald worden.

Er zal enkel geduid worden op bijzondere elementen waarbij aan de benadeelde reiziger faciliteiten geboden worden, zoals bij het bewijs. Subsidiair immers blijft de regel van de burgerlijke aansprakelijkheid steeds gelden.

In hoeverre nu kan er samenloop zijn van de contractuele aansprakelijkheid van de tour-operator, die, zoals hierboven reeds aangeduid, zal gefundeerd worden op een analogische, zij het sui generis, toepas-

⁷ Deze overeenkomst werd op 26 november 1973 ondertekend. De tekst ervan werd afgedrukt in *R.W.*, 1973-74, 1669 e.v.

⁸ Het Hof van Beroep te Parijs steunde reeds op het koopcontract in deze materie: zie Parijs, 5 november 1962, *Gaz. Pal.*, 1963, I, 124.

sing van het koopcontract, en zijn burgerlijke aansprakelijkheid op grond van art. 1382 B.W.⁹?

Twee gevallen zijn te onderscheiden: het geval van het contract tussen de tour-operator en de reiziger, en ten tweede het geval waarbij een derde in de zaak gemengd is, zoals in casu de vervoerder of de leverancier van toeristische accommodatie.

In het eerste geval is samenloop mogelijk, en dit meer bepaald in het geval dat een civielrechtelijke aansprakelijkheid kan ingeroepen worden naar aanleiding van feiten bij de uitvoering van het contract¹⁰.

Daarnaast kunnen beide vorderingen ook afzonderlijk ingeleid worden. Wanneer er echter een geldig contract is, tussen het slachtoffer en degene die de schade veroorzaakte, en de fout gebeurde rechtstreeks bij (dus niet naar aanleiding van) de uitvoering van het contract, dan is de wettelijke aansprakelijkheid uitgesloten¹¹. Indien de drie elementen dan weer niet verenigd zijn dan is de weg van de civielrechtelijke aansprakelijkheid de enig mogelijke.

Wat nu wanneer een derde in de zaak is?

Ook hier wordt de samenloop tussen contractuele en civielrechtelijke aansprakelijkheid aanvaard indien de daad of het verzuim van de derde niet alleen een schending betekent van een contractuele verplichting, maar ook van een algemene plicht tot voorzichtigheid¹². Sedert de geciteerde arresten is hierop een nuancering gekomen. Inderdaad werd door het Hof van Cassatie een bijkomende voorwaarde gesteld aan de mogelijkheid tot samenloop. Naast de vorige voorwaarde dat de fout niet alleen een gebrekkige uitvoering van de contractuele verplichting uitmaakt, doch ook een schending van de voorzichtigheidsnorm uit de civielrechtelijke aansprakelijkheid, moet nu nog gevoegd worden de voorwaarde dat de geleden schade niet louter contractueel mag zijn¹³. Wat dit alls nu te maken heeft met de aansprakelijkheid van de tour-operator? In het verloop van de tekst zal duidelijk worden dat de activiteit van de tour-operator zo uitgebreid is dat inderdaad vaak een beroep zal moeten worden gedaan op zijn wettelijke aansprakelijkheid

naast die voortvloeiend uit zijn contract, en ook op de mogelijkheid van samenloop.

Waarom de mogelijkheid nastreven van een wettelijke aansprakelijkheid? Dit heeft belang bij de vergoeding van de schade, hetgeen hierna verduidelijkt wordt.

II. De aansprakelijkheid van de tour-operator

9. *De noodzaak van een sui generis behandeling* – Zodra iemand buiten een reeds lang gehuldigd denkpatroon moet treden, wil hij niet alle voeling met de realiteit verliezen, voelt hij zich in een "no man's land", tastend en zoekend naar steunpunten om opnieuw zijn gedachten te ordenen. Zo waren wij er ook aan toe bij de bestudering van onderliggend probleem.

De eerste zekerheid die we verkregen was dat we definitief afstapten van het zolang toegepaste begrip van de bemiddeling bij het onderzoek van de verhouding tussen de tour-operator en de reiziger. Erg positief is dat niet.

Bovendien stonden we voor het feit dat we, door de bemiddeling uit te schakelen, de bruggen opbliezen naar het laatst mogelijk bestaand wettelijk kader waarin we eventueel, en dit zonder te zeer afbreuk te doen aan de nood aan bescherming voor de reiziger, het contract met een tour-operator konden klasseren.

In dit vacuüm gaven we dan ook toe aan de enigszins gemakzuchtige houding van het opgeven van een streven naar een theoretische validiteit van onze beweringen, door ons te beperken tot de uitsluitend praktische validiteit. Inderdaad leek het ons overbodig te zoeken naar een onbestaand theoretisch model dat voldoening kon geven en waarbinnen we eventueel een zekerheid en een juridische geborgenheid konden vinden. We beseffen maar al te goed dat we ons hierdoor op glad ijs begeven, doch het leek verantwoord ons te beperken tot een praktische validiteit omdat het tenslotte daarom draait: de praktische bescherming van de reiziger. Tenslotte is een theoretisch model slechts een middel om te komen tot wat iedere jurist wenst: billijke verhoudingen.

Steunend op deze overwegingen zullen we nu een sui generis regeling uiteenzetten voor het contract tussen de reiziger en het reisbureau handelend als tour-operator.

Voor ons onderzoek zijn we genoodzaakt terug te grijpen naar doctrine en rechtspraak die hoofdzakelijk uit het buitenland komt: in België schijnt de juridische wereld zich inderdaad vooralsnog weinig te bekommeren om problemen uit de toeristische sector.

10. *De aansprakelijkheid van de tour-operator voor zijn eigen schuld.* – Een eerste en onbetwistbaar beginsel is dat een reisbureau handelend als tour-opera-

⁹ Over samenloop van contractuele en extracontractuele aansprakelijkheid, zie men DALCOQ, *Traité de la responsabilité civile*, I, nr. 176; VAN RYN, "Le problème du cumul de la responsabilité contractuelle et delictuelle", 5e Internationaal Congres voor Rechtsvergelijking, Verslag van de Belgische juristen, p. 145 e.v. Zie ook DE PAGE, *Traité élémentaire de droit civil belge*, II, nrs. 920 e.v.

¹⁰ Cass., 7 november 1969, *R.G.A.R.*, 1970, 8439, *R.W.*, 1969-70, 1088.

¹¹ Cass., 4 juni 1971, *R.W.*, 1970-71, 372.

¹² Cass., 28 maart 1889, *Pas.*, 1889, I, 161; Cass., 16 oktober 1902, *Pas.*, 1902, I, 359; Cass., 13 februari 1930, *Pas.*, 1930, I, 115; Cass., 18 mei 1961, *R.W.*, 1961-62, 1561.

¹³ Cass., 4 juni 1971, *R.W.*, 1970-71, 372; Cass., 7 december 1973, *R.W.*, 1973-74, 1597, met noot J. HERBOTS; VAN RYN, *R.C.J.B.*, 1957, 308, par. X; SAVATIER, *Traité de responsabilité civile*, I, nr. 152; DE PAGE, II (1964), nr. 927, p. 907; Cass. fr., 13 mei 1955, *D.H.*, 1956, 30.

tor, zoals iedereen trouwens, aansprakelijk is voor zijn eigen fout¹⁴.

Wat dit concreet betekent zullen we aan de hand van uit verdragen¹⁵, wetgeving, rechtsleer en rechtspraak gehaalde feitengegevens aantonen.

11. Het reisbureau optredend als tour-operator is contractueel gehouden voor de gevolgen van een eventueel minder geslaagde organisatie van een reis¹⁶. Tot op heden werd dit door de rechtspraak bevestigd voor de volgende gevallen: een vergissing in de datum van de reservering of een slechte synchronisatie tussen verschillende diensten¹⁷, het niet overhandigen van bescheiden die het de reiziger moeten mogelijk maken een bepaald land binnen te geraken¹⁸, een onvoldoende paraatheid bij stakingen bijvoorbeeld, om de reizigers toch in staat te stellen een normale reis te hebben¹⁹.

12. De organisatie van een forfait-reis begint gewoonlijk bij de keuze van de vervoerders en/of de leveranciers van toeristische accommodatie. Deze keuze kan inderdaad zware gevolgen meebrengen. Vandaar dat de rechtsleer unaniem is om aan die keuze een aansprakelijkheid te koppelen²⁰.

Nuancering is nochtans geboden. Wanneer er geen enkele fout aan de tour-operator kan verweten worden dan is de rechtspraak over het algemeen van oordeel dat hij vrijuit gaat. Zo bijvoorbeeld kan hij niet aansprakelijk gesteld worden wanneer een vrouw van

een kameel valt, wanneer de keuze van die kameel om een excursie te doen, geen fout oplevert²¹.

Zo ook brengen ongelukken bij het vervoer geen aansprakelijkheid mee voor de tour-operator, wanneer de vervoerder ondanks de ramp "digne de confiance et solvable" is of "dont le sérieux ne pouvait être mis en doute"²².

Deze redenering doet wel vreemd aan. Het feit namelijk dat een vervoerder solvabel is of het vertrouwen waard, zou de contractuele aansprakelijkheid van de tour-operator uitschakelen, en in het tegenovergestelde geval niet. Ons inziens zou het beter geweest zijn de tour-operator in beide gevallen aansprakelijk te stellen.

De rechtspraak geeft ons immers hiertoe een houvast. Zij beschouwt de aangestelde of de uitvoeringsagent, die in casu door de tour-operator in zijn plaats wordt gesteld om het contract geheel of gedeeltelijk uit te voeren, ten aanzien van die uitvoering en ten opzichte van de reiziger-medecontractant, niet als een derde²³. De reiziger kan derhalve partij trekken van een aansprakelijkheidsketen: hij kan zich tegen onverschillig wie uit die keten richten om zijn schade vergoed te zien. Hij kan zich hierbij zowel beroepen op een contractuele als op een quasi-delictuele band (zie hierboven).

Om nu de reiziger niet te verplichten zich te wenden tot een vaak onbereikbare vervoerder of leverancier van toeristische accommodatie in het buitenland, kunnen we op grond van de commerciële hoofdelijkheid, de mogelijkheid voorzien voor de reiziger om zich rechtstreeks tot de tour-operator te richten met wie hij contracteerde. Deze moet dan maar zorgen dat hij zich kan verhalen op de vervoerder of de leverancier van toeristische accommodatie, indien zij het zijn die de schade werkelijk veroorzaakt hebben. En door de reiziger te vergoeden is de tour-operator in diens rechten te hunnen opzichte gesubrogeerd.

Wanneer er echter bij de keuze een fout te onderkennen is in hoofde van het reisbureau als tour-operator, dan is iedereen het er over eens de contractuele aansprakelijkheid bij hem te leggen. De fout kan erin bestaan insolvable vervoerders te belasten met de uitvoering van het programma²⁴.

²¹ Appel Paris, 29 oktober 1942, *Gaz. Pal.*, 1943, I, 16.

²² Appel Paris, 15 januari 1971, in LEONNET en FONTAINE, *o.c.*, p. 201; Grande Instance Paris, 26 maart 1969, *R.F.D.A.*, 1969, 321.

²³ Cass., 7 december 1973, *R.W.*, 1973-74, 1598, met noot J. HERBOTS; Cass., 12 december 1958, *Pas.*, 1959, I, 383, en *R.C.J.B.*, 1960, 204, met noot G. VAN HECKE.

²⁴ Comm. Seine, 14 januari 1955, *D.*, 1955, Somm., 67, en *Gaz. Pal.*, 1955, I, 141; Appel Paris, 25 november 1956, *J.C.P.*, 1956, II, 9240; Cass. fr. civ., 5 januari 1961, *J.C.P.*, 1961, II, 11979; Appel Amiens, 11 februari 1963, *J.C.P.*, 1963, II, 13261; Appel Paris, 30 oktober 1961, *E.T.L.*, 1968, III B, 804; Cass. fr. civ., 24 juni 1964, *Gaz. Pal.*, 1964, II, 200; Cass. fr. civ., 15 december 1969, *D.*, 1979, 326; L.G. Düsseldorf, 25 juni 1965, 7.0.290/63.

¹⁴ Dit is een algemeen principe, waarop zowel de contractuele als de buitencontractuele aansprakelijkheid gebaseerd zijn. Zie in dit verband ook, en meer specifiek voor deze materie: QUINN, "The U.S. Travel Agent and the status of his legal liability", *European Transport Law*, 1968, III B, p. 1088; RODIÈRE, "La responsabilité des agences de voyages", *Rec. Dalloz*, 1958, Chronique, p. 242.

¹⁵ Belangrijk is hier de Internationale Conventie betreffende het Reiscontract (C.C.V.), opgemaakt te Brussel op 23 april 1970 en bij wet in België goedgekeurd op 30 maart 1973 (*B.S.* 17 mei 1973). Deze conventie is nog niet in werking getreden bij gebrek aan de nodige bekrachtigingen of toetredingen. Zie in dit verband de geestelijke vader van de C.C.V.-conventie: VANDERPERREN, "Etude sur un projet de Convention Internationale relative aux agences de voyages", *European Transport Law*, 1968, III B, p. 394, en "Rapport explicatif sur le projet de Convention Internationale relative aux agences de voyages (C.C.V.)", *ibid.*, p. 1034. Zie ook NYS, "La Convention Internationale de Bruxelles relative au contrat de voyages (C.C.V.) du 23 avril 1979", *European Transport Law*, 1970, 331-347.

¹⁶ COUVROT, *Les agences de voyages en droit français*, Poitiers 1965, p. 130; LEONNET en FONTAINE, *Le droit du tourisme et des voyages*, Paris 1971, p. 199; BOYER, "Agences de voyages", *Jurisclasseur*, artt. 1382-83, tome IV, XL B, nr. 25; RODIÈRE, *o.c.*, 242.

¹⁷ Cass. fr. civ., 13 november 1956, *J.C.P.*, 1957, II, 9799; Appel Paris, 9 april 1962, geciteerd in COUVROT, *o.c.*, p. 131.

¹⁸ Appel Douai, 2 mei 1958, *Gaz. Pal.*, 1958, I, 443.

¹⁹ Appel Paris, 17 februari 1970, *J.C.P.*, 1970, IV, 216.

²⁰ LEONNET en FONTAINE, *o.c.*, p. 200-203; BOYER, *o.c.*, nr. 19; RODIÈRE, *o.c.*, nr. 242.

In Duitsland zal dit alles bij wet worden vastgelegd. Art. 3 van een wetsontwerp over het toeristische reiscontract voorziet namelijk in een "Pflicht zur sorgfältigen Auswahl der Leistungsträger"²⁵.

13. Nadat een structuur uitgewerkt is van contracten tussen de tour-operator en de leverancier van toeristische accommodatie, stelt deze de tour-operator in staat boekingen en reserveringen te doen. Deze capaciteitsreserveringen, vooraf en met het oog op de markt, hebben uiteraard gevolgen met betrekking tot de aansprakelijkheid van de tour-operator.

We moeten hierbij duidelijk het verschil aanhouden tussen deze reservatie door de tour-operator bij de vervoerders of de leveranciers enerzijds, en de reserveringen door de klant bij de tour-operator anderzijds. Deze laatste gebeurt vaak maanden na de eerste reservatie door de tour-operator. Beide hebben uiteraard verschillende gevolgen.

De reservatie door de tour-operator bij de verstrekkers van toeristische diensten brengt voor hem natuurlijk een aansprakelijkheid mee voor eigen fout. Deze fout zal meestal samenhangen met de keuze van die verstrekkers. Vandaar dat we hierop niet verder hoeven in te gaan.

Het tweede luik daarentegen is interessanter, temeer daar in art. 10 C.C.V. een gedetailleerde regeling voorhanden is voor dit probleem. Het reisbureau als tour-operator "mag zonder vergoeding het contract geheel of gedeeltelijk ontbinden zo zich voor of tijdens de uitvoering ervan buitengewone omstandigheden voordoen, (in de oorspronkelijke Franse tekst: 'des circonstances d'un caractère exceptionnel') die hij bij het sluiten van de overeenkomst niet kon kennen, en die, had hij ze toen gekend, hem geldige redenen zouden gegeven hebben om het contract niet te sluiten". Dit schijnt aan te sluiten bij art. 1794 en art. 2004 B.W. waar zowel de aannemer van werken als de lastgever hun opdracht kunnen beëindigen wanneer het hun goedgevoelt, eventueel met de nodige schadevergoeding.

Enkele opmerkingen hierbij lijken ons gepast.

De tekst van art. 10 C.C.V. schijnt een regeling te willen geven waarin op een ondubbelzinnige wijze stelling genomen wordt in het voordeel van de imprevisieer²⁶. Er wordt zelfs een oplossing geboden voor het probleem welke gevolgen eraan moeten worden gegeven: de ontbinding zonder schadevergoeding zou mogelijk zijn.

Zoals bekend geeft het gemene recht geen oplossing voor het geval waarin het contract geconfronteerd wordt met buitengewone en onvoorziene omstandigheden: wanneer in het contract geen regeling ter zake

²⁵ SCHULZ, "Bericht aus Bonn, Regelung des Reiserechts", ZRP 11/73, p. 274.

²⁶ Zie over de imprevisieer DE PAGE, IV, nr. 573-582bis, p. 559-571, en de bibliografie aldaar.

bepaald is, schijnt men algemeen te aanvaarden dat de imprevisieer niet mag worden toegepast²⁷.

Wat nu indien, afgezien van art. 10 C.C.V. (dat immers nog geen werking heeft) de imprevisieer toch zou aangenomen worden in een concreet geval, op grond van expliciete clausules in de algemene voorwaarden van de prospectussen? Welke sanctie kan dan gelden, ontbinding of herziening van het contract?²⁸ Ook hier zou steeds, bij ontbreken van een wettelijke of duidelijke contractuele bepaling, betwisting ontstaan. Zelfs moet gezegd worden dat ons inziens ook contractueel geen volledige vrijheid mag bestaan om het probleem via een speciale clause op te lossen (zie hierna). Art. 10 C.C.V. geldt bij "buitengewone omstandigheden" of bij "circonstances d'un caractère exceptionnel". Is hiervan een definitie voorhanden?

Het Hof van Beroep te Parijs duidt, buiten de context van het C.C.V.-Verdrag, een van die omstandigheden aan. Het steunt herbij op het koopcontract. "Une promesse de vente valant vente, de billets de passage, ne suit pas d'un dépôt représentant une partie de la valeur du voyage accepté par l'agent de voyages au moment de l'inscription, la promesse ayant été faite par l'agent sous la condition suspensive non réalisée qu'il puisse se procurer l'objet désiré"²⁹.

Er zit nog meer in dit arrest: het geeft een mogelijke oplossing voor het probleem zonder te moeten refereren aan de imprevisieer. Het geeft de mogelijkheid aan van inlassing van een voorwaarde die de werking van het contract opschort. Dit laatste lijkt ons verkeerd.

De handelingen van de tour-operator impliceren dat de plaatsen reeds van tevoren besproken zijn in een contract tussen de tour-operator en andere medecontractanten. Waarom dan nog de opschortende voorwaarde m.b.t. het verkrijgen van plaatsen? We moeten veeleer naar de ontbindende voorwaarde gaan. We aanvaarden het begrip voorwaarde omdat het in de meeste prospectussen voorkomt. Maar dan zitten we bij de "buitengewone omstandigheden" die de ontbindende voorwaarde zouden doen in werking treden. En hier wordt nu de redenering gesloten met de vaststelling dat juist die ontbindende voorwaarde

²⁷ DE PAGE, IV, nr. 578, p. 566 e.v.

²⁸ DE PAGE, IV, p. 571.

²⁹ Appel Paris, 5 november 1962, *Gaz. Pal.*, 1963, I, 124. Zie over de wederzijdse koop-verkoop-belofte die, zoals De Page het zegt, gelijkstaat met de koop-verkoop zelf, DE PAGE, IV, p. 263. Het gaat dus feitelijk in casu niet om een belofte maar om het contract zelf, dat, zoals ook door het Hof van Parijs vastgesteld, een koop-verkoop uitmaakt. We citeren De Page: "Dans ce cas il y a également contrat, mais contrat de vente proprement dit. Si en l'occurrence, elles (les parties) ont dit qu'elles 'promettaient' de vendre et d'acheter, elles ont, tout simplement, employé une expression défectueuse" (t.a.p.).

in de meeste prospectussen louter potestatief is. Ze vervalt dus³⁰.

Terug redenerend moet de volgende regeling uit de bus komen: de tour-operator mag een reis niet ontbinden. Indien hij dit wel doet maakt hij zich schuldig tegenover de reiziger aan contractbreuk en moet hij in elk geval schadevergoeding betalen, en kan hij gehouden zijn tot het presteren van een vergoedende of vervangende prestatie, of in casu tot het leveren van een andere, gelijkaardige reis.

Art. 10 C.C.V. probeert nu heel deze betwisting op te lossen.

In zijn tweede lid gaat art. 10 daarenboven nog verder. De tour-operator zou zelfs "zonder vergoeding het contract mogen ontbinden, zo het minimum aantal reizigers op het reisdocument vermeld niet bereikt is, op voorwaarde dat dit ter kennis van de reiziger wordt gebracht ten minste twee weken voor de datum waarop de reis of het verblijf moet aanvangen".

Een opmerking hierbij: de benadeling bij een contract is geen reden om het contract te ontbinden. Die ontbinding kan echter wel bereikt worden wanneer men, zoals hier, die benadeling in een ontbindende voorwaarde vermeldt. Wanneer die voorwaarde dan nog specifiek aangeduid is in het contract, zonder zweem naar het potestatieve, dan lijken er ons geen bezwaren meer te bestaan.

Het laatste lid tenslotte van art. 10 C.C.V. bepaalt het volgende: "Bij ontbinding van het contract voor de uitvoering ervan, moet de tour-operator alles terugbetalen wat hij van de reiziger ontvangen heeft". Dit is billijk en behoeft geen commentaar. Maar ons inziens zou in een schadevergoeding moeten voorzien worden, daar de reiziger bezwaarlijk twee weken voor zijn gepland vertrek nog ergens voor een andere reis zal kunnen boeken.

14. Nadat de tour-operator zijn globale reserveringen gemaakt heeft stelt hij prospectussen op waar in geestdriftige bewoordingen alle mogelijke droomvakanties beloofd worden. Die prospectussen bevatten oneindig veel gegevens en inlichtingen. In hoeverre moet de tour-operator instaan voor die inlichtingen?

De internationale conventie rept met geen woord over een "Prospektwahrheit". Een artikel in die zin vinden we al evenmin in het Duitse wetsontwerp over de "Regelung des Reiserechts"³¹. Men tracht alleen het contract zelf, namelijk de reisdocumenten, zo getrouw mogelijk te doen overeenstemmen met de waarheid. Men stelt namelijk bepaalde formele en inhoudelijke voorwaarden aan het contract.

Dit lost echter geenszins het probleem op van de verantwoordelijkheid van de tour-operator voor beweringen in de prospectussen.

Deze leemte werd opgevuld in de prospectus van Sunair, zomer 1974: "Vanaf 5 april 1974 garandeert Sunair aan ieder van haar passagiers dat hij/zij met een vliegtuig van het type Jet zal vliegen (anders 150 frank schadevergoeding), in de bevestigde hotelcategorie zal ondergebracht worden (anders: integrale terugbetaling), in het bevestigde kamertype zal logeren en verzekerd is tegen de gevolgen van annulatie". Spijtig dat deze, overigens nietszeggende, belofte "slechts" in de prospectussen staat, en niet in de contracten zelf.

Er is echter geen reden om te pessimistisch te zijn. De rechtspraak is immers tot een eenstemmigheid gekomen, en dit reeds sedert heel lang, om de beweringen in prospectussen te sanctioneren.

Heel duidelijk worden in de eerste plaats de in het contract zelf opgenomen beloften gesanctioneerd. Daar bestaat niet de minste twijfel over³². Daarnaast vinden we echter ook reeds enkele uitspraken die de "Prospektwahrheit" zelf sanctioneren. Zo bijvoorbeeld is ongeoorloofd, en dit op basis van de wetgeving over de oneerlijke reclame, "de afbeelding op een prospectus die laat vermoeden dat de luchtreizen ondernomen worden aan boord van viermotorige toestellen, als in werkelijkheid slechts tweemotorige toestellen worden ingelegd"³³. Zo ook "wanneer de reiziger niet kan genieten van de prestaties die in het vooruitzicht worden gesteld, kan de ontbinding van de overeenkomst met schadevergoeding ten laste van het reisbureau worden gevorderd"³⁴.

Hoe kunnen we nu in België een "Prospektwahrheit" sanctioneren? De moeilijkste weg is uiteraard die waarbij we de prospectus als integrerend deel van het contract doen gelden. Wanneer de reiziger dan vaststelt dat de realiteit niet overeenstemt met de prospectus, dan is er voor hem geen probleem om schadevergoeding te eisen op grond van een contractbreuk.

We beseffen heel goed dat dit de tour-operators nagenoeg alle mogelijkheid van reclame zou ontnemen. Afgezien van de economische gevolgen hiervan stellen we de tour-operator daardoor ook in een te zwakke positie tegenover de reiziger. De balans van Vrouwe Justitia zou te zeer overhellen in het voordeel van de reiziger.

Vandaar dat we voor een andere oplossing opteren. De tour-operator is contractueel niet aansprakelijk voor de beweringen in zijn prospectussen. Het is echter wel mogelijk hem civielrechtelijk aansprakelijk te

³⁰ "Le caractère, même purement potestatif, de la condition résolutoire ne vicie pas le contrat" (DE PAGE, I, p. 232). Zie ook LAURENT, XVII, nr. 65; PLANIOL en RIPERT, XII, nr. 1028.

³¹ SCHULZ, "Bericht aus Bonn, Regelung des Reiserechts", ZRP 10/73, p. 274.

³² A.G. Frankfurt 16 juni 1964, 35.0.1366/63; Court of Appeal U.K., 18-19 april 1967, *Lloyd's List Law Reports*, 1967, II, 61.

³³ Hanseatisches O.L.G. Hamburg, 2 augustus 1956, in KLATT, *Fremdenverkehrsrechtliche Entscheidungen*, Band I, p. 68, nr. 50.

³⁴ Kh. Brussel, 5 april 1952, *J.T.*, 1953, 124-125.

stellen. Dit is moeilijker voor de reiziger omdat hij dan een fout zal moeten bewijzen, zoals bv. bedrieglijke reclame, doch de mogelijkheid staat voor hem open om in gevallen waarin werkelijk te zeer misbruik gemaakt werd door de tour-operator van de overdrijvingen van de reclame, de schade die hij eventueel mocht lijden als gevolg hiervan op de tour-operator te verhalen.

We steunen bij dit alles op de theorie van de "culpa in contrahendo". Het is inderdaad aanvaard in onze rechtspraak dat het aanwenden van dolosieve middelen om het sluiten van een contract te verkrijgen, zoals het achterhouden van inlichtingen of het overdrijven van de reclame in de prospectussen, aanleiding kan geven tot schadevergoeding³⁵.

Samenhangend kunnen we dan ook de vraag stellen of we een civielrechtelijke aansprakelijkheid in aanmerking kunnen nemen op grond van het veroorzaken van een dwaling bij het sluiten van het contract. In de regel is de dwaling bij de toestemming een reden tot nietigheid van het contract (art. 1109 B.W.). De rechtspraak nuanceert echter. Bij hoofdbedrog, wanneer de tegenpartij zonder dit bedrog niet zou gecontracteerd hebben, geldt inderdaad de nietigheid. Bij incidenteel bedrog echter, dit is wanneer de reiziger in gunstiger omstandigheden zou gecontracteerd hebben, kan er enkel aanleiding zijn tot schadevergoeding op grond van art. 1382 B.W.³⁶.

15. Naast het probleem van de "Prospektwahrheit" is er in dit verband ook nog het probleem van de loutere inlichtingen die door de tour-operator verstrekt worden, zij het in de prospectus, zij het bij een eventuele briefwisseling tussen de tour-operator en de reiziger.

Indien die inlichtingen binnen het kader van het contract vallen, zoals het uur van aanmelding op een luchthaven bijvoorbeeld, dan is er bij verkeerd verstrekte inlichtingen een contractuele aansprakelijkheid voor de tour-operator. Dit is duidelijk³⁷.

Wanneer echter die inlichtingen buiten het strikte kader van het contract vallen dan is de situatie enigszins ingewikkelder. De enige mogelijkheid die dan overblijft is een vordering uit onrechtmatige daad, met alle bewijsmoeilijkheden van dien voor de reiziger.

Het is een feit dat een persoon die normaal het vertrouwen van de klant mag genieten wegens zijn vermeende grotere competentie ter zake, een civielrechtelijke aansprakelijkheid kan oplopen wanneer hij verkeerde inlichtingen doorspeelt aan de klant. Dit is

in onze rechtspraak aanvaard voor de notaris³⁸ en zelfs voor overheidslichamen³⁹.

In Duitsland werd er op grond van de algemene zorgvuldigheidsplicht van § 275 BGB. een bank verantwoordelijk gesteld voor de schade voortvloeiend uit verkeerde inlichtingen die ze aan een klant verstrekt had⁴⁰. KLATT stelt nu de tour-operator aansprakelijk voor mogelijke verkeerde inlichtingen op grond van een analogische toepassing van de redenering die leidde tot de aansprakelijkheid van de bank⁴¹.

Waarom zouden wij dan in België niet dezelfde analogie mogen maken? Trouwens... de aansprakelijkheid van de tour-operator voor inlichtingen van meer specifieke aard, namelijk in verband met visum- en douaneverplichtingen, werd meer dan eens in onze buurlanden aangenomen⁴². Waarom dan niet een uitbreiding maken tot alle verstrekte inlichtingen? Niets sluit immers uit dat de tour-operator op voldoende wijze zijn schuld kan ontkennen, zoals gebeurde in het geval waarin hij duidelijk kon aantonen dat hij onmogelijk op de hoogte kon geweest zijn van een wijziging in de uurroosters van een vervoeronderneming⁴³.

16. Een analoge behandeling vinden we bij het probleem van de aansprakelijkheid van de tour-operator voor berekeningsfouten.

Daar er bij ons hierover onvoldoende specifieke gegevens voorhanden zijn, zullen we ons in grote mate laten inspireren door hetgeen we over dit probleem in Duitsland vinden.

Een berekeningsfout in de bepaling van de prijs kan een vervalsing meebrengen van de toestemming van de reiziger tot het contract. We zitten ook hier weer met de mogelijkheid van een nietigheid.

Daarnaast dringt zich echter een onderscheid op. Inderdaad maakt men in Duitsland het onderscheid tussen een "Kalkulationsirrtum", of een materiële vergissing, en "Motivirrtum", of fundamentele vergissing over de aard of de manier van berekening. De berekening van de prijs voor prestaties van toeristische aard wordt algemeen onder "Kalkulationsirrtum" gerangschikt⁴⁴. Een nietigverklaring, eventueel samengaan met een schadevergoeding, is dan slechts mogelijk wanneer de berekening zelf onderworpen was aan contractuele clausules, en daardoor deel uitmaak-

³⁸ Rb. Antwerpen, 29 juni 1962, *R.W.*, 1964-65, 1028; Hof Brussel, 14 december 1962, *R.W.*, 1964-65, 1025; Hof Brussel, 22 april 1969, *R.G.E.N.*, 1970, 140.

³⁹ Cass., 4 januari 1973, *R.W.*, 1973-74, 1230.

⁴⁰ O.L.G. Köln, 24 mei 1960, 9.U.167/59.

⁴¹ KLATT, *Die Reisedienstleistung*, p. 72-74; KLATT en FISCHER, *Die Gesellschaftsreise*, p. 187-188.

⁴² Landgericht Köln, 30 januari 1959 en A.G. Hannover, 25 april 1969, in KLATT, *Fremdenverkehrsrechtliche Entscheidungen*, Band I, p. 77, nr. 60.

⁴³ KLATT en FISCHER, *Die Gesellschaftsreise*, p. 180-190.

⁴⁴ A.G. Kiel, 1 maart 1964, 16.0.568/62; L.G. München, 13 maart 1964, 3.0.514/63.

³⁵ Kh. Kortrijk, 11 april 1963, *R.G.A.R.*, 1965, 7364; Hof Luik, 3 april 1962, *R.C.J.B.*, 1964, 270 met noot A. DE BERSAQUES; Hof Brussel, 14 april 1973, *R.W.*, 1973-74, 271.

³⁶ Cass., 24 januari 1924, *Pas.*, 1924, I, 159.

³⁷ Appel Douai, 2 mei 1958, *Gaz. Pal.*, 1958, I, 443; BGH, 29 oktober 1952, II.ZR.283/51.

te van het contract zelf. Wanneer die berekening dus terug te brengen is tot een element van de toestemming voor het sluiten van de overeenkomst, dan kan een fout in de berekening aanleiding geven tot nietigverklaring en schadevergoeding⁴⁵. In andere gevallen zal men genoeg moeten nemen met de schadevergoeding alleen. Hiermee zouden we dus eventueel art. 1118 B.W. kunnen omzeilen dat bepaalt dat in het algemeen de benadeling geen reden is tot nietigverklaring van een contract.

In verband met de prijsvorming moge nog art. 11 C.C.V. aangehaald worden. "De reisorganisator kan geen verhoging van de globale prijs bekomen tenzij wegens een wijziging in de wisselkoersen, of in de tarieven van de vervoerders, en op voorwaarde dat het reisdocument in die mogelijkheid voorziet. Zo de verhoging 10 % te boven gaat, mag de reiziger het contract zonder vergoeding of terugbetaling ontbinden. In dit geval heeft de reiziger recht op terugbetaling van al de bedragen die hij aan de reisorganisator heeft betaald.

17. Blijft tenslotte nog de contractuele verantwoordelijkheid van de tour-operator voor de uitvoering van de reis. COUV RAT maakt van de uitvoering van de reis een resultaatsverbintenis⁴⁶. De rechtspraak schijnt hem in het algemeen wel te volgen⁴⁷.

Vreemd is wel dat desondanks de rechtbanken steeds een fout blijven zoeken in hoofde van de tour-operator, in plaats van resoluut te steunen op de resultaatsverbintenis, waarbij de niet-uitvoering alleen reeds een aansprakelijkheid meebrengt. De reiziger zal geen fout hoeven te bewijzen. Op de tour-operator rust de last te bewijzen dat er hem geen enkele fout kan verweten worden.

Bij dit alles kunnen we verwijzen naar de produktenaansprakelijkheid. De artt. 1641 tot 1648 B.W. handelen over de vrijwaring voor verborgen gebreken van de verkochte zaak. Zonder dieper hierop in te gaan⁴⁸ mogen we er hier toch op wijzen dat de beroepsverkopers of fabrikanten van produkten door de

rechtspraak vermoed worden de gebreken in de zaak gekend te hebben⁴⁹.

Een gevolg hiervan is dat ze zich niet kunnen exonereren van hun aansprakelijkheid aangezien ze vermoed worden te kwader trouw te zijn, en een gevolg is ook dat ze zullen moeten instaan voor een integrale vergoeding zoals die in artt. 1644 jo. 1645 bepaald is: terugbetaling van de prijs, of minstens een gedeelte ervan, en alle schade.

Nu rijst de vraag of dit mag toegepast worden op de tour-operator. Dit zou een zeer zware risicoaansprakelijkheid meebrengen, daar het organiseren van een reis met zeer veel risico's gepaard gaat. Gelukkig voor de tour-operator zou hij zich, evenals de beroepsverkopers of de fabrikant van produkten, wel mogen beroepen op een onoverwinnelijke onwetendheid omtrent het bestaan van het gebrek in de "verkochte" reis⁵⁰.

Alles samen brengt dit toch een verklaring voor de resultaatsverbintenis die op de tour-operator weegt bij de uitvoering van de reis. In dit verband verwijzen we naar art. 15 C.C.V.: "De reisorganisator die prestaties door derden laat verrichten is voor alle schade bij niet-uitvoering aansprakelijk, tenzij hij bewijst dat hij als een naarstige reisorganisator heeft gehandeld". C.C.V. is dus meer inschikkelijk voor de tour-operator: hij kan zich immers reeds vrijpleiten met het bewijs van een "due diligence" in plaats van een onoverwinnelijkheid te moeten bewijzen zoals de fabrikant of de beroepsverkoper.

Nu komt echter het interessante. Lid 3 van art. 15 C.C.V. bepaalt dat "in de mate waarin de reisorganisator de reizigers heeft vergoed voor de schade die hun werd veroorzaakt, hij in de rechten en vorderingen treedt die de reiziger tegen de verantwoordelijke derde mocht hebben wegens de schade". Dit doet het systeem sluiten als een bus, zonder een te grote verstoring van het evenwicht in de verhouding tussen de reiziger en de tour-operator te veroorzaken. In het voordeel van de reiziger spelen een omkering van de bewijslast en een "aansprakelijkheidsketen", terwijl de tour-operator zich nog steeds kan vrijpleiten, en bovendien zich kan verhalen op zijn medecontractanten.

In dit kader is een vonnis als dat van het A.G.

⁴⁵ L.G. München, 13 maart 1964, 3.0.514/63; KLATT en FISCHER, *Die Gesellschaftsreise*, p. 193.

⁴⁶ COUV RAT, *o.c.*, p. 131-132.

⁴⁷ Appel Douai, 2 mei 1958, *Gaz. Pal.*, 1958, I, 443; L.G. Frankfurt, 17 mei 1957, 2/122.S.261/57; A.G. Frankfurt, 14 februari 1957, 318.C.14/56; A.G. Frankfurt, 25 juni 1963, 32.0.628/63; A.G. Berlin Charlottenburg, 9 april 1957, 43.C.1052/56; Kh. Brussel, 5 april 1952, *J.T.*, 1953, 124; Comm. Seine, 4 januari 1957, *J.C.P.*, 1957, II, 9932.

⁴⁸ Zie over de produktaansprakelijkheid: VAN HECKE, noot bij Cass., 3 april 1959, *R.C.J.B.*, 1960, 212; LAGASSE, noot bij Cass., 6 oktober 1961, *R.C.J.B.*, 1963, 11; VAN GERVEN, "Aansprakelijkheid voor schade veroorzaakt door produkten", *S.E.W.*, 1970, 271; KRUIJTHOF, "Aansprakelijkheid voor schade veroorzaakt door produkten", *Fin. en Ec. recht vandaag*, II, 1972, 423; DE RIDDER, "Produktaansprakelijkheid", *R.W.*, 1972-73, 1074-1087; SCHUT, *Produkt en aansprakelijkheid*, 1974.

⁴⁹ Cass., 4 mei 1939, *Pas.*, 1939, I, 223; Cass., 12 december 1958, *Pas.*, 1959, I, 383; Cass., 13 november 1959, *Pas.*, 1960, I, 313.

⁵⁰ Cass., 6 oktober 1961, *R.W.*, 1961-62, 783. Vergelijk de doctrine en de rechtspraak in Frankrijk, waar het tegenbewijs zelfs niet aanvaard wordt, en waar aldus een onweerlegbaar vermoeden gecreëerd werd inzake de produktaansprakelijkheid van de beroepsverkoper en de fabrikant. Zie hiervoor: MALINVAUD, "La responsabilité civile du vendeur à raison des vices de la chose", *J.C.P.*, 1968, I, 23-31, en de aldaar aangehaalde rechtspraak; CORNU, in *Rev. Trim. dr. civ.*, 1967, 408. Anders: MAZEAUD, "La responsabilité civile du vendeur-fabricant", *Rev. trim. dr. civ.*, 1965, 615. Deze sluit dus meer aan bij het Belgische systeem, waarin een tegenbewijs wel mogelijk is.

München dan ook verwonderlijk⁵¹. "Der Reisenveranstalter haftet nicht wegen notwendig gewordener Zwischenlandung und Nichteinhaltung der Flugzeiten". Wat dan weer wel aanvaardbaar is in dit vonnis is dat bij fouten bij de uitvoering aan de reiziger niet het recht gegeven wordt het contract te ontbinden. Ons inziens kan hier inderdaad alleen maar in een schadevergoeding voorzien worden.

18. *De aansprakelijkheid van de tour-operator voor daden van derden.* - "De reisorganisator is voor de daden en nalatigheden van zijn aangestelden en vertegenwoordigers evenzeer aansprakelijk als voor zijn eigen daden". (Art. 12 C.C.V.).

"De reisorganisator die prestaties door derden laat verrichten is aansprakelijk overeenkomstig de hiervoor geldende bepalingen". (Art. 15, lid 1 C.C.V.).

We zullen twee punten behandelen: de aansprakelijkheid voor aangestelden en vertegenwoordigers, en de aansprakelijkheid voor verstrekkers van toeristische diensten, d.w.z. de vervoerders en de leveranciers van toeristische accommodatie.

Nergens wordt betwist dat de tour-operator contractueel aansprakelijk is voor zijn werknemers en zijn vertegenwoordigers. Dit is zo ingeworteld in ons rechtsdenken dat een vonnis als dat van het A.G. Frankfurt zonet onbegrijpelijk is, dan toch moet gefundeerd zijn op zeer specifieke en uitzonderlijke feitelijke omstandigheden, temeer daar ook de aansprakelijkheid voor verstrekte inlichtingen in twijfel wordt getrokken⁵².

Buiten deze "Schönheitsfehler" kan er geen twijfel rijzen over de aansprakelijkheid van het reisbureau als tour-operator voor de daden van zijn aangestelden of zijn vertegenwoordigers. Blijft dan nog de aansprakelijkheid van de tour-operator voor de daden en nalatigheden van de vervoerders en de leveranciers van toeristische accommodatie. We hoeven hierbij slechts te verwijzen naar het systeem dat uit een combinatie van de produktenaansprakelijkheid en de artt. 12 en 15 C.C.V. vooropgesteld werd (zie nr. 17).

De bestaande praktijk schijnt het wel eens te kunnen zijn met de vooropgestelde oplossing, zonder dat men daarom gekomen is tot een systeem zoals hierboven is uiteengezet⁵³. Dit systeem omvat zoals we reeds zagen drie elementen.

In de eerste plaats is de tour-operator contractueel aansprakelijk voor de daden van zijn medecontractanten bij schade als gevolg van de gehele of de gedeeltelijke niet-uitvoering van de prestatie⁵⁴. Hetzelfde

geldt voor alle schade door de reizigers geleden gedurende de uitvoering van de reis, tenzij (en dit is het derde element) de reisorganisator zich kan vrijpleiten door een onoverkomelijke onwetendheid te bewijzen (bij de produktenaansprakelijkheid) ofwel een voldoende naarstigheid zoals in C.C.V. voldoende geacht wordt.

Over dit laatste vinden we dan wel veel rechtspraak⁵⁵.

19. Niet zelden komt het voor dat een reisorganisator reizigers van een andere reisorganisator overneemt. Wat impliceert deze samenwerking tussen tour-operators? Wie zal uiteindelijk de verantwoordelijkheid dragen?

Laten we zeggen dat beide tour-operators aansprakelijk zullen zijn. Het gaat namelijk om een commerciële hoofdelijkheid.

Inderdaad is het overdragend reisbureau verantwoordelijk wanneer door een slechte samenwerking verplichtingen niet worden nagekomen. Anderzijds wordt een reisbureau dat de reizigers, gezonden door andere bureau's verzamelt, geacht persoonlijk met deze reizigers gehandeld te hebben⁵⁶.

Naast dit geval uit de Franse rechtspraak is er ook nog een in Duitsland. KLATT verwijst naar dit analoge geval en komt tot dezelfde conclusie⁵⁷.

20. *Welke schade moet door de tour-operator vergoed worden?* - "De reisorganisator is aansprakelijk voor alle schade die de reiziger oploopt wegens de gehele of gedeeltelijke niet-naleving van zijn verplichtingen als organisator, tenzij hij bewijst dat hij als een naarstige reisorganisator heeft gehandeld." (Art. 13, lid 1, C.C.V.). Dit is geenszins revolutionair. Het hoort integendeel tot de meest fundamentele principes van ons rechtsdenken.

We moeten echter voorzichtig zijn bij de lectuur van de zinsnede "alle schade". We komen hier inderdaad voor een onderscheid te staan waar hierboven reeds naar verwezen werd toen we spraken over de mogelijkheid van samenloop van contractuele en delictuele aansprakelijkheid (nr. 8).

In België is de verplichting tot schadevergoeding anders geregeld voor beide domeinen. Bij contractuele aansprakelijkheid wordt slechts de voorzienbare schade vergoed, terwijl bij quasi-delictuele aansprakelijkheid alle schade wordt vergoed, ook de onvoorzienbare. Het is dus een feit dat wanneer de tour-

⁵¹ A.G. München, 27 februari 1959, in KLATT, *Fremdenverkehrsrechtliche Entscheidungen*, Band I, p. 93, nr. 71.

⁵² A.G. Frankfurt, 30 oktober 1963, in KLATT, *Fremdenverkehrsrechtliche Entscheidungen*, Band I, p. 83, nr. 65.

⁵³ Uitzondering is A.G. München, 27 februari 1959, in KLATT, *Fremdenverkehrsrechtliche Entscheidungen*, Band I, p. 93, nr. 71.

⁵⁴ Cass., 7 december 1973, *R.W.*, 1973-74, 1597, met noot HERBOTS.

⁵⁵ Oberlandgericht Braunschweig, 22 november 1951, in KLATT, *Fremdenverkehrsrechtliche Entscheidungen*, Band I, p. 95, nr. 72; Appel Douai, 2 mei 1958, *Gaz. Pal.*, 1958, I, 443; Rb. Brussel, 29 november 1955, *J.T.*, 1956, 185-186; Grande Instance Seine, 16 november 1962, *Gaz. Pal.*, 1963, I, 306; Cass. fr. civ., 27 november 1970, *J.C.P.*, 1971, 16624; A.G. Bad Vilbel, 14 december 1951, C.255/50.

⁵⁶ Cass. fr. civ., 13 november 1956, *Gaz. Pal.*, 1956, II, 411.

⁵⁷ KLATT, *Die Reisedienstleistung*, p. 82-87.

operator alleen civielrechtelijk, ofwel civielrechtelijk in samenhang met contractueel verantwoordelijk is, hij steeds alle schade moet vergoeden, ook de onvoorzienbare. Dit schijnt nadelig te zijn voor de tour-operator. In zijn voordeel spelen hierbij echter ten eerste het feit dat de mogelijkheid tot gecombineerde vordering door de rechtspraak aan voorwaarden onderworpen werd, en ten tweede dat het bewijs bij de civielrechtelijke aansprakelijkheid veel moeilijker te leveren is dan bij de contractuele. Bij deze laatste immers kan men zich vaak beroepen op een resultaatsverbintenis, zodat bij niet-naleving van de overeenkomst de tour-operator daardoor alleen al aansprakelijk is. Hem blijft echter dan de mogelijkheid van tegenbewijs, doch dit is voor hem even moeilijk te leveren als het bewijs van een fout door de reiziger bij civielrechtelijke aansprakelijkheid.

De contractuele verantwoordelijkheid is in de regel beperkt tot de vergoeding van de voorzienbare schade. Een heel domein wordt hiermee uitgescheiden.

Ook hier geldt echter weer de opmerking over de mogelijke analogische toepassing van de producten-aansprakelijkheid (nr. 17).

Wanneer men aanvaardt dat de tour-operator, als "beroepsverkoper of fabrikant" vermoed wordt te kwader trouw te zijn omtrent de gebreken van de "verkochte" reis, kan men hem, zoals de rechtspraak dit doet voor de beroepsverkoper of de fabrikant van producten, aansprakelijk stellen voor alle schade, ook de onvoorzienbare.

Naast de beperking van de contractuele verantwoordelijkheid tot de voorzienbare schade, is er ook nog de verdere beperking in de Conventie over het Reiscontract (C.C.V.): er wordt een absolute grens gesteld aan de verantwoordelijkheid van de tour-operator, namelijk 50.000 franc voor lichamelijke letsels, 2.000 franc voor stoffelijke schade, en 5.000 franc voor alle andere schade (art. 13, lid 2, C.C.V.). "De franc waarvan sprake is de goudfranc met een gewicht van 10/31 gram goud van 0,900 fijn." (art. 24 C.C.V.).

In verband met de vergoeding van lichamelijke schade is de bestaande rechtsleer en rechtspraak in Frankrijk deprimerend. Het reisbureau wordt geacht nooit aansprakelijk te zijn voor lichamelijke schade⁵⁸. De Franse rechtspraak gaat ervan uit dat de reiziger een fout in hoofde van het reisbureau moet bewijzen. Wanneer dit bewijs onvoldoende wordt geacht gaat het vrijuit⁵⁹.

Als reactie tegen die bewijsmoeilijkheden gaan sommige rechters dan een foutloze aansprakelijkheid veronderstellen, steunend op de kwalificatie van ver-

voerder voor het reisbureau⁶⁰. Dit laatste werd in casatie veroordeeld op 28 februari 1952⁶¹. Het enige feit op grond waarvan het reisbureau verantwoordelijk kan gesteld worden voor lichamelijke schade is uiteindelijk volgens de Franse rechtspraak de keuze van een insolvabel vervoerder. Dit zou de fout uitmaken die de veroordeling mogelijk maakt⁶².

Langs deze weg maakt men dan een uitbreiding naar een verantwoordelijkheid als leverancier van toeristische accommodatie⁶³.

In België daarentegen bepaalt art. 4 van de Vervoerwet van 25 augustus 1891 (*B.S.* 26 augustus 1891), ingevoegd als Titel VIIbis van het Wetboek van Koophandel, dat de vervoerder contractueel aansprakelijk is voor ongevallen aan de reizigers overkomen, tenzij hij een vreemde oorzaak bewijst. Een rechtsverfijning hierbij wordt gebracht door de rechtbank van Luik. De reisorganisator die een verongelukte reiziger laat verzorgen en hem repatrieert handelt "in opdracht" van de reiziger. Hij heeft recht op vergoeding van die kosten wanneer de reiziger geen fout in zijn hoofde kan bewijzen⁶⁴.

Dat het reisbureau als tour-operator contractueel aansprakelijk is voor schade aan de bagage van de reizigers is reeds lang door de Franse rechtspraak aanvaard⁶⁵. De Franse rechtsleer toont zich desondanks nog uiterst sceptisch, om dezelfde redenen als die welke de reiziger onbeschermd achterlieten bij lichamelijke letsels⁶⁶.

Opgemerkt dient wel dat het reisbureau niet aansprakelijk is voor de handbagage van de reiziger⁶⁷, omdat in normale omstandigheden de reiziger zelf zijn handbagage onder zijn hoede heeft. De vraag rijst echter of b.v. bij overhaaste evacuatie van een brandend vliegtuig of een door een ramp geteisterd hotel het reisbureau als tour-operator niet kan aangesproken worden tot vergoeden van de verloren gegane handbagage, rekening houdend uiteraard met een falen van het tegenbewijs?

21. De aansprakelijkheid van de tour-operator voor gederfde winst kwam ter sprake in de Duitse rechtspraak.

⁶⁰ Civ. Lyon, 11 juni 1925, *S.*, 1926, 2, 58; Appel Lyon, 20 mei 1926, *S.*, 1926, 2; Appel Paris, 11 december 1952, *J.C.P.*, 1953, 7650.

⁶¹ Cass. fr. civ., 28 februari 1956, *R.F.D.A.*, 1956, p. 217.

⁶² Comm. Seine, 14 januari 1955, *Gaz. Pal.*, 1955, I, 217; Appel Paris, 25 november 1955, *J.C.P.*, 1956, 9240; Cass. fr., 5 januari 1961, *J.C.P.*, 1961, II, 979; Appel Amiens, 11 februari 1963, *J.C.P.*, 1963, J. 13.261; Appel Paris, 30 oktober 1961, in *COUVRAT, o.c.*, p. 126.

⁶³ Grande Instance Seine, 16 november 1962, *Gaz. Pal.*, 1963, I, 306.

⁶⁴ Rb. Luik, 11 januari 1965, in *KLATT, Fremdenverkehrsrechtliche Entscheidungen*, Band II, nr. 156, p. 122.

⁶⁵ Appel Lyon, 23 juli 1952, *D.*, 1952, p. 586.

⁶⁶ RODIÈRE, *o.c.*, p. 244; COUVRAT, *o.c.*, p. 129.

⁶⁷ KLATT, *Die Reisedienstleistung*, p. 78; COUVRAT, *o.c.*, p. 178.

⁵⁸ RODIÈRE, *o.c.*, p. 244; COUVRAT, *o.c.*, p. 124.

⁵⁹ Cass. fr., 14 november 1939, *D.H.*, 1940, 75; Appel Paris, 6 februari 1943, *Gaz. Pal.*, 1943, I, 182; Appel Aix-en-Provence, 14 juni 1962, in *COUVRAT*, p. 12.

In normale omstandigheden is de bewijslast die hierbij op de reiziger drukt uiterst zwaar⁶⁸. Sinds de uitspraak van het Bundesgerichtshof van 16 maart 1959 is dit probleem aanzienlijk verlicht. Gederfde winst is die welke volgens de gewone loop der dingen, of als gevolg van bijzondere omstandigheden, waarschijnlijk kon verwacht worden⁶⁹. Het is dus voldoende een waarschijnlijkheid te bewijzen. Een tegenbewijs door de tour-operator is uiteraard ook mogelijk.

De verplichting van vergoeding van verloren winsten geldt ook voor de reiziger tegenover het reisbureau. Dit werd bevestigd door het Tribunal de Grande Instance de la Seine op 29 februari 1960⁷⁰, dat hiervoor steunt op een kwalificatie van de overeenkomst als aannemingscontract (art. 1794 B.W.).

Dit zelfde wordt door de tour-operators geëxpliciteerd in hun "Algemene Voorwaarden" op de prospectussen⁷¹.

Ook maakt het Duitse wetsonwerp er gewag van⁷². Meer bepaald worden de volgende forfaitaire vergoedingen voorzien: bij annulering vóór de 23e dag 30 DM, vóór de 15e dag 20% en na de 15e dag 40% van de reissom.

In een onlangs gewezen arrest heeft het Bundesgerichtshof uitspraak gedaan over de "Entschädigung für nutzlos aufgewendete Urlaubszeit", of de schadevergoeding voor verloren tijd op vakantie⁷³, waarbij de opvatting als zou de vakantie slechts een immaterieel goed zijn, en niet voor vergoeding in aanmerking komen verworpen werd.

In zijn redenering ging het Bundesgerichtshof ervan uit dat de "Urlaub weitgehend kommerzialisiert" is. Vervolgens werd de voorwaarde gesteld dat opdat de vakantietijd een vermogen zou betekenen, deze door arbeidsprestatie moet verdiend worden (voor werknemers), of door inschakeling van een (betaalde) vervangende arbeidskracht moet vervangen worden (voor zelfstandigen). In beide gevallen immers wordt de vakantie "erkauf" ofwel door eigen prestatie, ofwel door de betaling van een vervanger.

Dit is het centrale uitgangspunt dat de vakantietijd als een vermogen te waarden maakte. Eigenlijk is het een toepassing van het "businessman-adagium": time is money. Het feit dat de voor de vakantie voorbehouden tijd "vertan" werd omdat men niet van een

echte vakantie kon genieten is een vermogensschade, en komt als dusdanig voor vergoeding in aanmerking. Een "blosse Unlustgefühl des Urlaubers" is dus onvoldoende. Het moet duidelijk gaan om een zodanige tekortkoming vanwege de tour-operator dat "eine Erholung, wie sie mit der Urlaubsreise beabsichtigt war, gar nicht oder zu einem wesentlichen Teil zu denken ist".

De vergoeding dient dan gemeten te worden naar gelang de kostbaarheid van de tijd van de klant.

22. *De verjaring.* – De C.C.V.-conventie wijdt enkele artikelen aan procedurevraagstukken. Meer bepaald worden daarin de verjaringstermijnen behandeld. In hoeverre verschillen die van de bestaande verjaringstermijnen? "De vorderingen waartoe een reiscontract aanleiding kan geven uit hoofde van overlijden, verwondingen of alle andere schendingen van de fysische of geestelijke integriteit van een reiziger, verjaren na een termijn van twee jaar" (art. 30, lid 1, C.C.V.).

In het algemeen transportrecht is die termijn beperkt tot één jaar; de vorderingen waartoe een reiscontract aanleiding kan geven, andere dan vermeld in het eerste lid, verjaren na een termijn van één jaar (art. 30, lid 2 C.C.V.).

In de Conventie van Warschau over de burgerluchtvaart is de verjaringstermijn steeds twee jaar.

Tot zover de contractuele verjaringstermijnen.

In verband met de verjaringstermijnen voor de civielrechtelijke aansprakelijkheid blijft uiteraard de algemene regel gelden, namelijk dertig jaar.

III. Het verweer van de reisbureau's tegen hun aansprakelijkheid

23. *Exoneratieclausules.* – Wanneer men de prospectussen van reisbureau's doorneemt ziet men op de achterzijde "Algemene Voorwaarden" gedrukt staan in een klein lettertype en in een voor de gemiddelde reiziger ongenietbare stijl.

Zonder verder op deze problematiek in te gaan⁷⁴, mogen we stellen dat de exoneratieclausules in deze "Algemene Voorwaarden" grote mogelijkheden bieden aan de reisbureau's die hun aansprakelijkheid wensen te beperken, maar dat aan dergelijke clausules geen absolute waarde mag gehecht worden.

In het kort geschetst zijn er drie mogelijkheden van antwoord op de vrijtekeningsbedingen van het reisbureau.

In de eerste plaats rijst de vraag in hoeverre iemand zich mag vrijtekenen van zijn aansprakelijkheid. Voor

⁶⁸ KLATT en FISCHER, o.c., p. 193.

⁶⁹ Bundesgerichtshof, 16 maart 1959, III.ZR.20/58.

⁷⁰ Gr. Inst. Seine, 29 februari 1960, *Gaz. Pal.*, 1960, II, 230.

⁷¹ Tenbel winter 73 - zomer 74: 60% van de reissom; Tourorient 1973: volgens de kosten met een maximum van 9000 fr.; Sunair: volgens de kosten tussen 30% en 60% van de reissom.

⁷² SCHULZ, "Bericht aus Bonn, Regelung des Reiserechts", *ZRP* 11/73, p. 275.

⁷³ BGH, 10 oktober 1974, VII ZR 231/73, gepubliceerd in *NJW*, 1975, Heft 1/2, p. 40.

⁷⁴ DRION, *Onrechtmatige daad*, II, p. 41, nr. 37; LAFILLI, "Welke waarde hebben exoneratieclausules in de relatie koper-verkoper?", *Jura Falconis*, 1973-74, nr. 1, p. 110; COURVAT, o.c., p. 164, met verwijzingen naar SAVATIER, JOSSE-RAND en MAZEAUD.

België is ter zake een voor de reiziger minder interessante tendens merkbaar in de cassatierechtspraak: aangenomen werd dat men zich niet geldig kan bevrijden voor schade veroorzaakt door eigen opzet, maar wel voor schade die volgt uit een eigen zware fout. Eveneens werd aangenomen dat men zich mag exonereren van zijn aansprakelijkheid voor schade die volgt uit een zware fout en zelfs uit het opzet van zijn aangestelden⁷⁵. Deze rechtspraak werd zo niet aangevochten dan toch betreurd door juristen die meer waarde hechten aan de gelijkheid van de partijen in een contractuele relatie, dan aan een "contractuele" aftakeling van het traditionele waardeoordeel over contractuele en burgerlijke aansprakelijkheid⁷⁶. Een argument tegen een zo verregaande exoneratie is o.i. dat in sommige gevallen het hele contract, of althans een van de contractuele verplichtingen op losse schroeven zouden komen te staan⁷⁷.

Ten tweede is het o.i. niet voldoende dat exonerationclausules geldig zijn qua draagwijdte om ze zonder meer toe te passen. De reiziger kan nog aanvoeren dat hij het beding niet gekend heeft bij het sluiten van het contract en dat hij er dus niet door gebonden is. Voor het reisbureau zal het moeilijk zijn om aan te tonen dat een reiziger kennis had van een exonerationclausule die alleen maar op een prospectus

⁷⁵ Cass., 25 september 1959, *R.C.J.B.*, 1960, 5, met noot DABIN; Cass., 29 september 1972, *R.W.*, 1972-73, 1179; Cass., 5 januari 1961, *R.G.A.R.*, 1961, 6739; Cass., 3 april 1959, *R.C.J.B.*, 1960, 207.

⁷⁶ DABIN, *R.C.J.B.*, 1960, p. 10; VANDEPUTTE, *Verbindingsrecht*, I, p. 64.

⁷⁷ Zie in dit verband de leer van de "fundamental obligation" in CHESHIRE en FYFOOT, *The law of contracts*, Londen 1964, en de boekbespreking ervan door RONSE in *T.P.R.*, 1964, p. 784. Ook het bovengenoemde cassatiearrest van 25 september 1959 spreekt van "le cas où l'obligation contractuelle en serait anéantie".

voorkwam⁷⁸. COUVROT suggereerde dat deze objectie aan belang zou inboeten wanneer de reisbureau's in onderling overleg zouden komen tot een zekere uniformisering van hun algemene voorwaarden waardoor deze met hun bevrijdingsbedingen het karakter zouden krijgen van gebruiken die gekend zijn door de klant en die impliciet vervat liggen in de wilsovereenstemming van de contractanten.

Een derde mogelijkheid voor de reiziger zou zijn de onduidelijkheid van het beding zelf. Inderdaad, soms zijn exonerationclausules zo onduidelijk en algemeen opgesteld dat ze niet afdoend kunnen of mogen zijn zonder het hele contract aan het wankelen te brengen⁷⁹. Een dergelijke clausule is o.i. ontoelaatbaar wanneer ze de reisbureau's zou toelaten volkomen vrij en willekeurig op te treden en zodoende de reizigers zonder verhaal te laten wanneer een reis volkomen onverwacht wordt gewijzigd of onderbroken (zie nr. 13).

24. *De verzekering.* – Behalve het schild van de exonerationclausules is er voor de reisbureau's nog een ander verweer tegen de aanspraken van tekortgedane reizigers, namelijk de verzekering. De bureau's kunnen inderdaad aan hun klanten de raad geven zich te verzekeren tegen reisisico's en tegelijk zichzelf bevrijden van hun aansprakelijkheid hiervoor. Daarnaast kunnen de reisbureau's zelf een aansprakelijkheidsverzekering aangaan waardoor het verhaal van de reiziger aan de verzekeraar kan "doorgegeven" worden.

Marc VANACHT
en Philippe THIERY

⁷⁸ Appel Lyon, 23 juli 1952, *D.*, 1952, 586; BOYER, o.c., nr. 55; KLATT, *Die Gesellschaftsreise*, p. 187; QUINN, o.c., p. 1097.

⁷⁹ HÉMARD in *Bull. Transport*, 1957; Appel Paris, 25 maart 1958, *Gaz. Pal.*, 1960, II, 88; Comm. Seine, 22 januari 1960, *Gaz. Pal.*, 1960, I, 227.

DE STRAFRECHTSPLEGING VOLGENS ART. 36 BIS VAN DE WET BETREFFENDE DE JEUGDBESCHERMING

1. Bij toepassing van art. 36bis van de Wet betreffende de jeugdbescherming nemen de gerechten, bevoegd op grond van het gemene recht, kennis van de vorderingen van het openbaar ministerie jegens minderjarigen die meer dan zestien en minder dan volle achttien jaar oud zijn op het ogenblik van de feiten, vervolgd wegens overtreding van:

1° De bepalingen van de wetten en verordeningen betreffende het wegverkeer.

Naar luid van de memorie van toelichting wordt

hieronder verstaan: "elke overtreding van de wettelijke en verordenende bepalingen betreffende de politie van het wegverkeer en van deze der gemeenschappelijke vervoermiddelen evenals van de regels tot vaststelling van de door de voertuigen en hun gebruikers te vervullen voorwaarden" (*Parl. Besch., Kamer*, 1969-70, nr. 756/1, p. 5). Deze wettelijke en verordenende bepalingen betreffende de "politie der gemeenschappelijke vervoermiddelen" vinden toepassing op de spoorwegen en buurtspoorwegen, de trams, de trolleybussen en autobussen (*Vragen en antwoorden, Ka-*

mer, 1972-73, Minister van Justitie, 7 november 1972), maar niet op vaartuigen (o.a. Algemeen Reglement der scheepvaartwegen van het Koninkrijk, K.B. van 15 oktober 1935) of luchtvaartuigen (o.a. K.B. van 14 mei 1973 tot vaststelling van de vliegverkeersregelen).

Bijster duidelijk kan deze omschrijving niet genoemd worden en de begeleidende parlementaire voorbereiding brengt ook geen hulp. Het begrip "wegverkeer" is nu eenmaal zo omvangrijk, dat aarzelingen bij de toepassing van art. 36*bis* onvermijdelijk zijn. Zo kan men zich afvragen of het Ministerieel Besluit van 30 juli 1971 houdende vaststelling van de maximumprijzen voor het vervoer met taxi's of het Koninklijk Besluit van 20 mei 1974 tot beperking van de snelheid der voertuigen met eigen beweegkracht op de openbare weg, die allebei opgespoord, vastgesteld, vervolgd en bestraft worden overeenkomstig de bepalingen van het Wetsbesluit van 22 januari 1945 betreffende het beteugelen van elke inbreuk op de reglementering betreffende de bevoorradings van het land, al dan niet bij de "wetten of verordeningen betreffende het wegverkeer" te rekenen zijn.

Al schijnen sommige wetten en verordeningen betreffende het taxivervoer tot het domein van het wegverkeer te behoren (o.m. het K.B. van 27 juni 1969 houdende politiereglement betreffende de exploitatie van de taxidiensten), toch mag het Ministerieel Besluit van 30 juli 1971 niet beschouwd worden als een echte verordening inzake wegverkeer waarbij de roekeloosheid, de voortvarendheid of het wangedrag van jongeren te pas komt, terwijl de maatregelen tot beperking van de snelheid der voertuigen ondanks hun economisch tintje ongetwijfeld in de bijzondere sfeer van art. 36*bis* thuishoren. In andere gevallen blijft het onduidelijk of de voorschriften al dan niet bij het "wegverkeer" in brede zin moeten gerekend worden (bv. de Wet van 23 juni 1969 betreffende de taxidiensten): hier zal de rechtspraak de moeilijkheid moeten oplossen.

De in art. 19, tweede lid, van het Militair Wetboek van Strafvordering bedoelde personen, die minderjarig zijn en méér dan zestien jaar en minder dan volle achttien jaar oud zijn, en die verbonden zijn aan een fractie van het leger dat zich op het grondgebied van een vreemde staat bevindt of die ertoe gemachtigd zijn een troepenkorps, dat van die fractie van het leger deel uitmaakt, te volgen, worden, als ze de wetten van de vreemde staat "betreffende wegverkeer aangelegenheden" overtreden, krachtens art. 57*bis* van het Militair Strafwetboek bestraft. Luidens art. 23 van het Militair Wetboek van Strafvordering blijven deze misdrijven aan de militaire gerechten onderworpen wanneer ze op een buitenlands grondgebied werden gepleegd en deze militaire gerechten zijn dan bevoegd "op grond van het gemene recht" ten opzichte van de hierboven bedoelde minderjarigen. De in art. 36*bis* van de Wet betreffende de jeugdbescherming vermel-

de "wetten en verordeningen betreffende het wegverkeer" kunnen dus in bepaalde gevallen buitenlandse verkeersreglementen zijn, die door het Belgisch Militair Strafwetboek bestraft worden.

2° De artt. 418, 419 en 420 van het Strafwetboek voor zover er "samenhang" is met een overtreding van de onder 1° bedoelde wetten en verordeningen.

Waar de Wet van 8 april 1965 van "samenhang" gewaagt, worden natuurlijk niet de in art. 227 Sv. opgesomde of analoge gevallen bedoeld. Uit het tekstverband blijkt dat hier alleen de *samenloop* tussen de inbreuken op de wetten betreffende "het wegverkeer" en de onopzettelijke letsels of de onopzettelijke doding in aanmerking komt, m.a.w. deze laatste misdrijven worden slechts aan de bevoegdheid van de gewone strafrechter onderworpen wanneer de letsels of de doding te wijten zijn aan een inbreuk op de wetten betreffende het wegverkeer. Komt nu de strafrechter tot de bevinding dat er geen wettelijk verband bestaat tussen beide overtredingen, dan blijft hij niettemin bevoegd om de inbreuken op de artt. 418, 419 of 420 Sw. te bestraffen daar hij op rechtsgeldige wijze heeft kennisgenomen van deze misdrijven en deze feiten tot zijn normale bevoegdheid behoren.

3° De Wet van 1 juli 1956 betreffende de verplichte aansprakelijkheidsverzekering inzake motorrijtuigen, zoals gewijzigd door de Wet van 4 juli 1972.

2. Indien deze misdrijven in eendaadse, meerdaadse of zelfs louter materiële *samenloop* zijn met andere misdrijven dan die welke hierboven omschreven zijn, dan geldt de in art. 36*bis* van de Wet betreffende de jeugdbescherming bepaalde regeling niet en blijft de jeugdrechter bevoegd om de nodige maatregelen te treffen. Dit zal bv. het geval zijn wanneer de minderjarige een kortstondige diefstal van een auto pleegt en zich bovendien schuldig maakt aan vluchtmisdrijf, of wanneer er samen met onopzettelijke doding ook nog schuldig verzuim ten laste gelegd wordt.

Ook hier is de regeling niet bevredigend, want het is voldoende dat een bijkomstige overtreding vervolgd wordt om de zaak te onttrekken aan de gewone strafrechter: indien de jeugdige bestuurder benevens de inbreuk op het Wegverkeersreglement ook nog wordt ten laste gelegd dat hij niet drager was van zijn identiteitskaart, dan verliest de politierechter zijn bevoegdheid of ingeval het openbaar ministerie naast rijden onder invloed ook nog de openbare dronkenschap kwalificeert, dan wordt de jeugdrechter opnieuw bevoegd om de feiten te beoordelen.

Het parket kan natuurlijk bepaalde feiten seponeren of ze tenminste zó kwalificeren dat alleen de in art. 36*bis* omschreven misdrijven vervolgd worden, maar zal dit de strafrechter niet hinderen om aan de feiten de juiste – en volledige – kwalificatie te geven? Hierbij dient te worden opgemerkt dat de strafvordering uitsluitend door het openbaar ministerie wordt

uitgevoerd en dat de burgerlijke partij de minderjarige niet rechtstreeks kan dagvaarden voor het gewone strafrecht, evenmin als zij dit trouwens luidens art. 47 van de Wet van 8 april 1965 voor de jeugdrechtbank kan doen (*anders*: M. ROZIE, "De bevoegdheid van de jeugdrechter brokkelt af! Of de Wet van 9 mei 1972", *R.W.*, 1972-73, 1509).

De burgerlijke partij kan ook in de gevallen bepaald in art. 36bis de zaak niet aanhangig maken bij de onderzoeksrechter, maar zodra het strafonderzoek geopend is bij vordering van het openbaar ministerie, kan een ieder die beweert benadeeld te zijn door deze misdrijven zich aansluiten bij de openbare vordering, zoals ook de burgerlijke-partijstelling of tussenkomst van derden ter terechtzitting toegelaten is.

3. De debatten voor de gewone strafrechten hebben plaats in raadkamer; deze procedure is een substantiële vereiste die eventueel de nietigheid van de tussengekomen beslissing zal meebrengen (Cass., 6 januari 1975, in dit nummer). Wanneer er nu andere

personen samen met deze minderjarigen door één zelfde exploit voor die gerechten gedagvaard werden en hiervoor terzelfder tijd worden vervolgd, dan zullen de debatten in raadkamer plaatshebben wat de minderjarigen betreft en in openbare terechtzitting voor de andere personen (Cass., 23 december 1974, in dit nummer; *anders*: Corr. Luik, 8 mei 1973, *Jur. Liège*, 1973, 36). De toepassing van deze omslachtige procedure moet op straffe van nietigheid op ondubbelzinnige wijze blijken uit de meldingen van het proces-verbaal van de terechtzitting of van het vonnis (*Pand. B.*, Tw. *Acte authentique*, nr. 235, 251). Deze splitsing van het proces schaadt soms op ernstige wijze de rechten van de verdediging.

De vonnissen en arresten moeten krachtens art. 97 van de Grondwet worden uitgesproken in openbare zitting (Hof Gent, 21 oktober 1974, in dit nummer): de bepalingen van art. 36bis van de Wet betreffende de jeugdbescherming brengen hierin geen wijziging.

A. VANDEPLAS

RECHTSpraak

HOF VAN CASSATIE

2e KAMER — 23 DECEMBER 1974

Voorzitter: baron Richard

Raadsheer-rapporteur: de h. Screvens

Advocaat-generaal: de h. Charles

Jeugdbescherming—Art. 36bis van de Wet van 8 april 1965—Debat in raadkamer.

Krachtens art. 36bis, lid 2, van de Wet van 8 april 1965 betreffende de jeugdbescherming, moet het onderzoek voor de krachtens het gemene recht bevoegde gerechten van de vervolgingen ten laste van minderjarigen van meer dan zestien jaar en minder dan volle achttien jaar oud, in de bij deze wetsbepaling bepaalde gevallen in raadkamer plaatshebben.

Die bepaling, die van de bij art. 96 Grondwet gestelde regel betreffende de openbaarheid der debatten afwijkt en ter bescherming van de minderjarigen werd ingevoerd, is van toepassing zelfs wanneer meerderjarigen samen met eerstgenoemden door een zelfde exploit voor die gerechten zijn gedagvaard en hiervoor terzelfder tijd worden vervolgd.

Procureur des Konings te Verviers t/ Hanquet e.a.

Gelet op het bestreden vonnis, op 17 mei 1974 in hoger beroep gewezen door de Correctionele rechtbank te Verviers;

I. In zoverre de voorziening gericht is tegen de beslissing op de strafvordering ingesteld tegen de eerste verweerder, beklagde:

Overwegende dat de substantiële of op straffe van nietigheid voorgeschreven rechtsvormen werden nageleefd en dat de beslissing overeenkomstig de wet is;

II. In zoverre de voorziening gericht is tegen de beslissing op de civielrechtelijke vordering door de eerste verweerder ingesteld tegen de tweede en de derde verweerder:

Overwegende dat het openbaar ministerie niet bevoegd is om tegen die beslissing cassatieberoep in te stellen;

III. In zoverre de voorziening gericht is tegen de beslissing op de strafvordering ingesteld tegen Claude Hanquet, tweede verweerder, beklagde:

Over het middel afgeleid uit de schending van artikel 2 van de wet van 9 mei 1972, artikel 36bis geworden van de wet van 8 april 1965 betreffende de jeugdbescherming,

doordat de rechtbank, die verweerder veroordeelt wegens overtreding van artikel 27.1 alsmede overtreding van artikel 10, alinea 4 van het wegverkeersreglement, welke verweerder meer dan zestien jaar en minder dan volle achttien jaar oud op het ogenblik der feiten was en vervolgd werd voor de gerechten bevoegd krachtens het gemene recht, de zaak in openbare terechtzitting heeft behandeld, op grond dat, daar die verweerder werd vervolgd samen met een meerderjarige beklagde, die recht heeft op de openbaarheid van de debatten, de rechtspleging in raadkamer bepaald bij voornoemd artikel 36bis, ten opzichte van verweerder wegens de onplitsbaarheid van de debatten niet kan worden toegepast,

terwijl zelfs in dit geval de zaak ten opzichte van verweerder in raadkamer diende te worden behandeld:

Overwegende dat krachtens artikel 36bis, lid 2, van de wet van 8 april 1965 betreffende de jeugdbescherming, het onderzoek voor het krachtens het gemene recht bevoegd gerecht van de vervolgingen ten laste van minderjarigen van meer dan zestien jaar en minder dan volle achttien jaar oud, in de gevallen bij deze wetsbepaling bepaald in raadkamer plaatsheeft ;

Dat die bepaling, die afwijkt van de regel, gesteld bij artikel 96 van de Grondwet betreffende de openbaarheid der debatten en ter bescherming van de minderjarigen werd genomen, van toepassing is zelfs wanneer meerderjarigen samen met eerstgenoemden door één zelfde exploit voor die gerechten zijn gedagvaard en hiervoor terzelfder tijd worden vervolgd ;

Overwegende dat uit het vonnis blijkt dat de verweerder Claude Hanquet, die wegens de in het middel overgenomen en op 5 februari 1973 gepleegde misdrijven werd vervolgd, op 30 juni 1956 werd geboren ; dat hij dus meer dan zestien jaar en minder dan volle achttien jaar oud op het ogenblik der feiten was ;

Dat het middel gegrond is ;

IV. In zoverre de voorziening gericht is tegen de beslissing op de rechtsvordering door het openbaar ministerie ingesteld tegen Alexis Hanquet, derde verweerder, civielrechtelijk aansprakelijk voor de tweede :

Overwegende dat wegens de vernietiging van de beslissing op de strafvordering ingesteld tegen de tweede verweerder de beslissing, waarbij de derde verweerder civielrechtelijk aansprakelijk werd verklaard voor de betaling van de geldboete en de kosten ten laste van de tweede verweerder uitgesproken, geen bestaansreden meer heeft ;

Om die redenen,

Vernietigt het bestreden vonnis, voor zover het uitspraak doet op de rechtsvordering door het openbaar ministerie ten laste van de tweede verweerder uitgesproken ;

Beschikt dat de beslissing waarbij de derde verweerder civielrechtelijk aansprakelijk voor de tweede werd verklaard, geen bestaansreden meer heeft ;

Verwerpt de voorziening voor het overige ;

Beveelt dat van dit arrest melding zal worden gemaakt op de kant van de gedeeltelijk vernietigde beslissing ;

Laat de kosten ten laste van de Staat ;

Verwijst de aldus beperkte zaak naar de Correctionele rechtbank te Luik, zitting houdende in hoger beroep.

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER – 7 MAART 1975

Voorzitter : de h. Delahaye

Raadsheer-rapporteur : de h. Van Leckwyck

Advocaat-generaal : de h. Krings

Advocaat : mr. C. De Baeck

Persoonlijkheidsrechten—Verbod van dwanguitoefening tegen de persoon en van het binnendringen in het gebied van de persoonlijkheid—Algemeen rechtsbeginsel—Deskundigenonderzoek—Echtscheiding—Psychiatrisch onderzoek.

Het verbod van dwanguitoefening tegen de persoon en van het binnendringen in het gebied van de persoonlijkheid maakt een algemeen rechtsbeginsel uit.

Dit verbod houdt in dat, buiten de door de wet bepaalde gevallen, elke fysische dwanguitoefening op een persoon, onder meer om hem tot een daad te dwingen of zich aan een lichamelijk of geestesonderzoek te onderwerpen, verboden is.

Dit rechtsbeginsel verbiedt niet het deskundigenonderzoek waarvan een persoon het voorwerp uitmaakt, onder andere inzake echtscheiding, voor zover die persoon niet gedwongen wordt zich aan zulk onderzoek, onder meer een psychiatrisch onderzoek, te onderwerpen als hij er niet in toestemt en met dien verstande dat de rechter die het eindvonnis wijst, niet vermag uit die weigering zelf gevolgtrekkingen te maken.

L. t/ M.

Gelet op het bestreden arrest, op 16 oktober 1973 door het Hof van beroep te Brussel gewezen ;

Over het middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 7, 97 van de Grondwet, 231 van het Burgerlijk Wetboek, 876 en 962 van het Gerechtelijk Wetboek,

doordat het arrest de door eiseres in haar conclusie gevorderde onderzoeksmaatregel, luidende als volgt : "alvorens te beslissen over de grond een deskundige psychiater aan te stellen met als opdracht na te gaan of verweerder ja dan niet perverse neigingen heeft met een sado-masochistische inslag die het huwelijksleven van eiseres en de seksuele betrekkingen tussen partijen voor eiseres onduelbaar maken en aanleiding geven tot handelingen die als een belediging tegenover eiseres moeten beschouwd worden", niet ontvankelijk verklaart om de reden dat krachtens artikel 7 van de Grondwet betreffende de persoonlijke vrijheid, een gedingvoerende partij niet kan gedwongen worden zich aan een psychiatrisch onderzoek te onderwerpen,

terwijl het deskundigenonderzoek door de wet als bewijsmiddel wordt toegelaten en noch artikel 7 van de Grondwet noch enige andere grondwettelijke of wettelijke bepaling verbiedt, inzake echtscheiding, van dit bewijsmiddel gebruik te maken ; de beschouwing dat een gedingvoerende partij niet kan gedwongen worden zich aan een psychiatrisch onderzoek te onderwerpen, geen reden is om te weigeren een dergelijk onderzoek te bevelen vermits slechts nadat een deskundigenonderzoek zal bevolen zijn, zal kunnen nagegaan worden of ja dan niet de partij op wie dit onderzoek betrekking heeft, aanvaardt zich aan dit onderzoek te onderwerpen, uit welke houding slechts naderhand de gepaste gevolgen zouden kunnen getrokken worden ;

Overwegende dat het incidenteel beroep van eiseres ertoe strekte de door haar ingestelde vordering tot echtscheiding gegrond te verklaren, minstens, alvorens over de grond te beslissen, een deskundige psychiater aan te stellen met de in het middel aangehaalde opdracht ;

Overwegende dat het arrest de gevorderde onderzoeksmaatregel niet weigert omdat de wet een deskundigenonderzoek inzake echtscheiding niet toelaat, maar omdat hij wegens de grondwettelijke bepalingen niet ontvankelijk is ;

Overwegende dat het verbod van dwanguitoefening tegen de persoon en van het binnendringen in het gebied van de persoonlijkheid, een algemeen rechtsbeginsel uitmaakt; dat dit verbod inhoudt dat buiten de door de wet bepaalde gevallen, elke fysieke dwanguitoefening op een persoon, onder meer om hem tot een daad te dwingen of zich aan een lichamenlijk of geestesonderzoek te onderwerpen, verboden is;

Dat dit rechtsbeginsel het deskundigenonderzoek waarvan een persoon het voorwerp uitmaakt, onder andere inzake echtscheiding, niet verbiedt, voor zover die persoon niet gedwongen wordt zich aan zulk onderzoek, onder meer een psychiatrisch onderzoek, te onderwerpen als hij er niet in toestemt en met dien verstande dat de rechter die het eindvonnis wijst niet vermag uit die weigering zelf gevolgtrekkingen te maken;

Overwegende dat het arrest dus, op de enige overweging dat een gedingvoerende partij niet kan gedwongen worden zich aan een psychiatrisch onderzoek te onderwerpen, niet wettelijk mocht beslissen dat de gevorderde onderzoeksmaatregel niet ontvankelijk is;

Dat het middel gegrond is;

Om die redenen,

Vernietigt het bestreden arrest in zoverre het uitspraak doet over het incidenteel beroep en over de kosten;

Verwerpt de voorziening voor het overige;

Houdt de kosten aan opdat erover door de feitenrechter worde beslist;

Verwijst de aldus beperkte zaak naar het Hof van beroep te Gent.

NOOT—Vrg. Hof Brussel, 11 september 1973, R.W., 1973-74, 1824, dat in verband met een voorlopige maatregel betreffende het bestuur over het kind een neuro-psychiatrisch onderzoek van de moeder strijdig met art. 7 Grondwet acht.

HOF VAN CASSATIE

2e KAMER — 10 FEBRUARI 1975

Voorzitter: ridder Rutsaert

Raadsheer-rapporteur: de h. de Vreese

Eerste advocaat-generaal: de h. Dumon

Advocaten: mrs. A. Houtekier en J. Fally

Excepties—Nietigheid van proceshandeling—Onregelmatigheid die de belangen van de wederpartij schaaft.

Art. 861 Ger.W. wordt niet geschonden door het arrest dat, te kennen gevend dat de belangen van de geïntimeerde in concreto werden geschaad, oordeelt dat, ongeacht de omstandigheid dat de geïntimeerde naderhand op haar beurt door eigen inertie de procedure nodeloos heeft verlengd, de omstandigheid dat de appellante pas vier en een halve maand na het instellen van het hoger beroep conclusie neerlegde, voldoende bewijst dat dit verzuim de mogelijkheid tot vlugge afhandeling, eventueel op de inleidende zitting van het hoger beroep tegen een vonnis dat een onderzoeksmaatregel beval, een mogelijkheid die de artt. 1057, 7°, en 1063, 2°, Ger.W. willen waarborgen, daadwerkelijk aan de geïntimeerde heeft ontnomen.

P.V.B.A. Densico t/ P.V.B.A. Algemene Dichtingswerken Decolith & Rubeton

Gelet op het bestreden arrest, op 14 januari 1973 door het hof van beroep te Brussel gewezen;

Over het middel, afgeleid uit schending van de artikelen 861, 1042, 1056, 2°, 1057, 7°, 1063, 2° van het Gerechtelijk Wetboek, 1149 en 1382 van het Burgerlijk Wetboek en 97 van de Grondwet,

doordat het arrest het door eiseres bij verzoekschrift van 18 februari 1972 ingestelde hoger beroep nietig verklaart om de reden dat eiseres "pas op 30 juni 1972, dit is nagenoeg vier en halve maand na het instellen van het hoger beroep, ter griffie van het Hof conclusie neerlegde; dat het door geïntimeerde (thans verweerster), aangeklaagde en door voormelde artikelen 1057, 7° en 1063, 2°, met nietigheid gesanctioneerde verzuim, in principe en uiteraard de belangen van deze partij heeft gekrenkt; dat immers het doel van de in artikel 1063 opgesomde versnelde procedure bestaat in de mogelijkheid tot vlugge afwikkeling van het geschil in hoger beroep, desnoods op de inleidende zitting, wat vrijwel uitgesloten zou geweest zijn indien het appellante (thans eiseres), toegelaten was haar grieven eerst in navolgende conclusie kenbaar te maken; dat ten deze het recht van geïntimeerde op dringende behandeling van de zaak voor het hof van beroep, en haar belang bij de onverwijld beslechting van het hoger beroep tegen het vonnis dat de onderzoeksmaatregel beval, reddeloos werden miskend ingevolge veronachtzaming door appellante van de vigerende wetsbepalingen en de hieruit voortvloeiende onrechtmatige vertraging van de procedure",

terwijl eerste onderdeel, eiseres in haar tweede conclusie in uitdrukkelijke bewoordingen staande hield dat zij "conclusie heeft opgesteld op 30 juni 1972 en de zaak op haar verzoek op grond van artikel 751 van het Gerechtelijk Wetboek werd vastgesteld op 28 september 1972: zodat de zaak op 28 september 1972 naar de rol diende verzonden te worden en een nieuwe vaststelling moest aangevraagd worden en verweerster door deze houding in concreto geen nadeel heeft geleden door de nagelaten formaliteiten; de principiële miskening van het recht van verweerster op een vlugge afwikkeling der zaak, desnoods op de inleidende zitting, en haar belang daartoe geen voldoende reden is om aan te nemen dat zij, gezien haar houding in hoger beroep, in concreto nadeel heeft ondergaan (schending van de artikelen 861, 1042, 1056, 2°, 1057, 7°, 1063, 2°, van het Gerechtelijk Wetboek en 1149, 1382 van het Burgerlijk Wetboek);

tweede onderdeel, het arrest onvoldoende antwoordt op de door eiseres hierboven aangehaalde conclusie, waarin deze staande hield dat verweerster zelf laattijdig conclusie heeft genomen en daardoor de zaak moest uitgesteld worden; het eveneens niet mogelijk is te onderscheiden of het arrest oordeelt of dit middel in feite niet bewezen was of in rechte belangloos en het nadeel niet in concreto zou moeten beoordeeld worden, zodat het grondwettelijk toezicht op deze motieven niet kan uitgeoefend worden (schending van artikel 97 van de Grondwet):

Overwegende dat niet wordt betwist dat het hoger beroep, bij verzoekschrift ingesteld tegen een vonnis dat

alvorens recht te doen een voorlopige maatregel beveelt, plaats, dag en uur van verschijning niet vermeldt en de grieven niet opgeeft ;

Overwegende dat, bij gebrek aan gemeen overleg van de partijen om tot de gewone rechtspleging over te gaan, zulke akte van hoger beroep krachtens de artikelen 1057, 7°, en 1063, 2°, van het Gerechtelijk Wetboek nietig is, doch de rechter krachtens artikel 861 van hetzelfde Wetboek, deze nietigheid slechts kan uitspreken indien het aangeklaagde verzuim of de aangeklaagde onregelmatigheid de belangen schaadt van de partij die de exceptie opwerpt ;

Overwegende dat het arrest, zonder de in het middel aangehaalde wetsbepalingen te schenden, heeft kunnen oordelen dat, ongeacht de omstandigheid dat verweerster naderhand op haar beurt door eigen inertie de procedure nodeloos heeft verlengd, de omstandigheid dat eiseres pas vier en een halve maand na het instellen van het hoger beroep conclusie neerlegde, voldoende bewijst dat voormeld verzuim de grieven in het verzoekschrift te vermelden, de belangen van verweerster heeft geschaad, daar dit verzuim de mogelijkheid tot vlugge afhandeling, eventueel op de inleidende zitting, van het hoger beroep tegen het vonnis dat de onderzoeksmaatregel beval, mogelijkheid welke voormelde artikelen 1057, 7°, en 1063, 2°, willen waarborgen, daadwerkelijk aan verweerster heeft ontnomen ;

Overwegende dat het arrest beschouwt dat eiseres vruchteloos de benadeling van de belangen van verweerster betwist en daartoe ondoelmatig aanvoert dat verweerster zelf door eigen inertie de procedure nodeloos zou hebben verlengd, dat het recht van verweerster op snelle behandeling van haar zaak en haar belang bij de onverwijlde beslechting van het hoger beroep, door voormeld verzuim "en de daaruit voortvloeiende onrechtmatige vertraging van de procedure" "reddeloos werden miskend" ;

Dat het arrest zodoende ondubbelzinnig te kennen geeft dat de belangen van verweerster in concreto werden geschaad en de in het middel aangehaalde conclusie passend beantwoordt ;

Dat het middel niet kan worden aangenomen ;

Om die redenen,

Verwerpt de voorziening ;

Veroordeelt eiseres in de kosten.

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER - 26 FEBRUARI 1975

Voorzitter : de h. Naulaerts

Raadsheer-rapporteur : de h. Janssens

Advocaat-generaal : de h. Lenaerts

Advocaten : mrs. Fally en Dassesse

Arbeidsongeval toepassingsgebied—Openbare orde—Bekentenis—Arbeidsovereenkomst—Voorwaarde der toepassing van de Arbeidsongevallenwet.

De bepalingen omtrent het toepassingsgebied van de arbeidsongevallenwetgeving raken de openbare orde.

Een bekentenis kan niet slaan op zaken waarover de

wet niet toelaat te beschikken en waarover het verboden is een dading aan te gaan.

Waar het bestaan van een arbeidsovereenkomst voorwaarde is voor de toepassing van de arbeidsongevallenwetgeving kan de rechter het bestaan van een arbeidsovereenkomst niet afleiden uit een bekentenis.

N.V. De Verenigde Provinciën t/ De Schuller e.a.

Gelet op het bestreden arrest, op 7 juni 1973 door het Arbeidshof te Brussel, afdeling Antwerpen, gewezen ;

Over het eerste middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 1, 9, 14, 21 van de wetten betreffende de vergoeding der schade voortspruitende uit arbeidsongevallen, gecoördineerd bij koninklijk besluit van 28 september 1931, voormeld artikel 1 gewijzigd door artikel 1 van de besluitwet van 9 juni 1945 en door artikel 47, paragraaf 1, van de wet van 27 juni 1969, 1, 6, inzonderheid paragraaf 2, 7, 22, 23, 24, 42, van de arbeidsongevallenwet van 10 april 1971, 6, 1128, 1133, 1315, 1350, inzonderheid 4°, 1354 van het Burgerlijk Wetboek, en 97 van de Grondwet,

doordat het arrest de hoofdvordering van verweerder Schuller in principe gegrond verklaart, voor recht zegt dat het ongeval waardoor deze op 26 november 1968 werd getroffen, een arbeidsongeval is en dat eiseres ertoe gehouden is de betaling van de wettelijke vergoedingen voort te zetten, een deskundige aanstelt alvorens nopens het bedrag daarvan te oordelen en eiseres veroordeelt om voorlopig aan Schuller vanaf oktober 1969 dagelijkse provisionele vergoedingen uit te keren, zulks op de gronden : dat dient te worden uitgemaakt of het bestaan van een arbeidsovereenkomst voor bedienden bewezen is of niet, vermits er tussen partijen geen betwisting is nopens het ongeval zelf en iedereen akkoord gaat dat het als een arbeidsongeval dient te worden beschouwd indien het bestaan van een arbeidsovereenkomst is bewezen ; dat zulks een feitelijk gegeven is dat met alle rechtsmiddelen mag worden bewezen ; dat de brief van 21 april 1969 impliciet het bestaan van een arbeidsovereenkomst onderstelt, vermits men akkoord is om het ongeval als een arbeidsongeval te beschouwen ; dat er inderdaad geen arbeidsongeval is wanneer er geen arbeidsovereenkomst bestaat ; dat de brief van 21 april 1969 als een buitengerechtelijke bekentenis dient te worden beschouwd, zodat hij met toepassing van voormeld artikel 1315 als een volwaardig bewijs moet beschouwd worden ; dat eiseres niet bewijst en niet aanbiedt te bewijzen dat deze uitdrukkelijke erkenning door dwaling of bedrog werd aangezet en dat zij bijgevolg tot onverschuldigde betaling zou zijn overgegaan,

terwijl, om aanspraak te kunnen maken op de vergoedingen bepaald door de wetten op de vergoeding van de uit arbeidsongevallen voortspruitende schade, de getroffen jemens de werkgever of de verzekeraar van wie hij de vergoedingen vordert, het bewijs moet leveren van het bestaan van een arbeidsovereenkomst of een bediendencontract ; het bestaan van zulk contract een juridisch feit en niet "een feitelijk gegeven" is (schending inzonderheid van de artikelen 1, in het bijzonder leden 1, 3, 4 en 5, van de bovenaangeduide gecoördineerde wetten, 1 van de wet van 10 april 1971 en 1315 van het Burgerlijk Wetboek) ; de bekentenis, zowel de buitengerechtelijke

als de gerechtelijke, de wil vereist om aangaande een ontstane en huidige betwisting een verklaring af te leggen, bedoeld om de tegenpartij als bewijs te dienen, en niet mag slaan op zaken waarover de wet niet toestaat te beschikken en waarover het verboden is een dading aan te gaan en dit wel degelijk het geval is wanneer het rechten betreft, gesteund op de bepalingen van de wetten op de vergoeding van de uit arbeidsongevallen voortspruitende schade, en met name, zoals ten deze, op de vraag of er een arbeidsovereenkomst of een bediendencontract in de zin van die wetten aanwezig is; het arrest niet constateert dat de brief van 21 april 1969, waarvan het verklaart dat hij "een buitengerechtelijke bekentenis" uitmaakt, een verklaring zou zijn, bestemd om de tegenpartij als bewijs te dienen en afgelegd nopens een ontstane en huidige betwisting, en het die brief derhalve niet een bekentenis kon heten die het bestaan van een arbeidsovereenkomst bewijst (schending van de artikelen 6, 1128, 1133, 1350, 4°, 1354 van het Burgerlijk Wetboek, 21 van de bovenaangeduide gecoördineerde wetten en 6, paragraaf 2, van de wet van 10 april 1971), waaruit volgt dat de door het arrest tegen eiseres uitgesproken veroordelingen niet wettelijk gerechtvaardigd zijn (schending van de artikelen 9, 14, 21 van de bovenaangeduide gecoördineerde wetten, 7, 22, 23, 24, 42 van de wet van 10 april 1971 en 97 van de Grondwet); terwijl de vernietiging van het arrest, in zoverre het beslist dat er een arbeidsongeval aanwezig is en het eiseres veroordeelt om aan Schuller bepaalde vergoedingen provisioneel te betalen, moet leiden tot vernietiging van de beslissing gewezen op de vordering tot vrijwaring, door eiseres tegen de tweede en de derde verweerder ingesteld:

Overwegende dat een bekentenis niet kan slaan op zaken waarover de wet niet toelaat te beschikken en betreffende welke het verboden is een dading aan te gaan;

Overwegende dat de bepalingen betreffende het toepassingsgebied van de arbeidsongevallenwetgeving de openbare orde raken;

Overwegende dat het arrest beschouwt dat het door eerste verweerder opgelopen ongeval een arbeidsongeval is "indien het bestaan van een arbeidsovereenkomst bewezen is"; dat zulke overeenkomst derhalve voorwaarde is om de wetten betreffende de vergoeding der schade voortspruitende uit de arbeidsongevallen ten deze toe te passen;

Dat het arrest het bestaan van een arbeidsovereenkomst niet kan afleiden uit een bekentenis;

Dat het middel gegrond is;

En overwegende dat de vernietiging van het arrest, wat de hoofdvordering betreft, de vernietiging meebrengt van de beslissing over de vordering tot vrijwaring die het gevolg ervan is;

Om die redenen,

en zonder acht te slaan op het tweede middel dat tot geen ruimere cassatie kan leiden,

Vernietigt het bestreden arrest, behalve in zoverre het de eis van eerste verweerder tot betaling van 30.000 frank en tweemaal 50.000 frank afwijst;

Beveelt dat melding van dit arrest zal worden gemaakt op de kant van de gedeeltelijk vernietigde beslissing;

Gelet op de wet van 20 maart 1948, veroordeelt eiseres in de kosten;

Verwijst de aldus beperkte zaak naar het Arbeidshof te Gent.

NOOT—Vergelijk voor wat de erkenning van het bestaan van een ongeval aangaat: Cass. 7 dec. 1967, R.W., 1967-68, 1725.

RAAD VAN STATE

7e KAMER — 27 NOVEMBER 1974

Voorzitter: de h. Adriaens

Staatsraden: de hh. Depondt (rapporteur) en Vander Stichele

Auditeur: de h. Jacquemijn

Openbare ambtenaren—C.O.O.—Tuchtmaatregel—
1. Feitelijke grondslag—2. Wettelijkheidstoezicht door de Raad van State.

1. *Bij ontstentenis van enige aanduiding dat het tweede ten laste van verzoekster gelegde feit voldoende is om de genomen tuchtmaatregel te verantwoorden, moet aanvaard worden dat de beide te laste gelegde feiten samen genomen, de feitelijke grondslag zijn waarop de commissie gesteund heeft om de tuchtmaatregel uit te spreken.*

2. *Al is het juist dat de Raad van State niet bevoegd is om, bij een vraag tot vernietiging van een tuchtmaatregel, zich in de plaats van de bevoegde tuchtverheid te stellen om de aard of de zwaarwichtigheid van de feiten te beoordelen waarop zij de tuchtstraf gebaseerd heeft, behoort het evenwel tot de wettelijkheidscontrole waarmee de Raad van State belast is, na te gaan of deze feiten, waarvan het bestaan zelf betwist wordt, voldoende bewezen zijn; een tuchtstraf die op onbestaande of niet voldoende bewezen feiten gegrond is, is niet in rechte verantwoord.*

Arrest nr. 16.739

M. De Smet t/ C.O.O. Ninove

Overwegende dat het beroep strekt tot vernietiging van de beslissing van 28 juni 1972 waarbij de commissie van openbare onderstand van Ninove aan verzoekster, verpleegster in het stedelijk ziekenhuis te Ninove, de tuchtmaatregel oplegt van een week schorsing zonder wedde "ingående op 1 oktober tot en met 7 oktober 1972"; dat de bestreden beslissing bij brief van 4 juli 1972 ter kennis van verzoekster werd gebracht;

Overwegende dat verzoekster op 10 mei 1972 schriftelijk verzocht werd op de volgende vergadering van de commissie van openbare onderstand te Ninove aanwezig te zijn om gehoord te worden over: "1° klachten vanwege patiënten die verbleven hebben in de afdeling heelkunde, 2° onbetamelijke uitlatingen tegenover de hoofdverpleegster mevrouw Vervliet"; dat na inzage gekregen te hebben van het dossier, verzoekster, bijgestaan door haar raadsman, door de commissie op 2 juni 1972 gehoord werd; dat de raadsman in zijn schriftelijke conclusie voor de commissie aanvoerde dat de zogenaamde

"klachten van de patiënten" in feite op "één klacht van één patiënt" neerkwamen, dat het te laste gelegde feit — weigering van verzoekster om deze patiënt te helpen omdraaien in zijn bed — door verzoekster ten stelligste ontkend werd ; dat de raadsman bovendien opmerkte dat de drie andere patiënten die in de ziekenkamer aanwezig waren en die de aanklager als getuigen opgaf, niet werden gehoord zodat, steeds volgens de raadsman van verzoekster, "geen enkel bewijs naar rechte, gelet op de formele ontkenning van juffrouw De Smet, hier naar voren kan gebracht worden" ; dat wat de onbetamelijke uitlatingen van verzoekster tegenover de hoofdverpleegster betreft, volgens voornoemde conclusie, verzoekster bekende "op geen zachte toon aan mevrouw de hoofdverpleegster te hebben geantwoord" ; dat op 28 juni 1972 de commissie in geheime zitting en bij geheime stemming de bestreden tuchtmaatregel nam ;

Overwegende dat verzoekster onder meer de overschrijding van macht inroept, "bestaande uit een onvoldoende bewijsvoering van de eerste telastelegging" ;

Overwegende dat de tegenpartij hiertegen aanvoert dat het "middel zonder belang is, daar zelfs zo het aanvaard zou worden, het bewijs van het tweede feit onaangetast blijft en een voldoende basis vormt voor de genomen tuchtmaatregel" ;

Overwegend dat noch uit de bestreden beslissing noch uit het administratief dossier naar voren komt dat, naar het oordeel van de commissie, het tweede te laste van verzoekster gelegde feit voldoende was om de genomen tuchtmaatregel te verantwoorden ; dat bij ontstentenis van zodanige aanduiding, moet aanvaard worden dat de beide te laste gelegde feiten samen genomen, de feitelijke grondslag zijn waarop de commissie gesteund heeft om de tuchtmaatregel uit te spreken ; dat derhalve het middel, indien het gegrond bevonden wordt, de vernietiging van de bestreden beslissing kan tot gevolg hebben en dat verzoekster het nodige belang vertoont om dit middel aan te voeren ; dat de exceptie van de tegenpartij niet kan aangenomen worden ;

Overwegende ten gronde dat de commissie de te laste gelegde feiten als "voldoende echt bevonden" heeft en, wat het eerste feit betreft, zich daarvoor uitsluitend gebaseerd heeft op twee verklaringen, de ene afgelegd op 2 maart 1972 door Luc Jacobs, schoonbroer van de betrokken patiënt Felix Matte, en de andere op 21 april 1972 door de patiënt zelf ; dat Luc Jacobs in een brief gericht tot de voorzitter van de commissie in algemene bewoordingen de gebrekkige behandeling en verzorging van zijn schoonbroer door het personeel van de heelkundige dienst aanklaagde en in dit verband enkel de naam van verzoekster vermeldde ; dat volgens deze aanklacht de personeelsleden van de heelkundige dienst, hoewel volgens doktersvoorschrift de patiënt regelmatig moest worden verlegd, beweerden nooit tijd daarvoor te hebben ; dat de voornoemde patiënt bijna twee maanden nadien schriftelijk verklaarde "de volgende klachten te mogen doen betreffende een van uw verpleegsters, mejuffrouw De Smet : wegens de wonde op mijn rug had Dr. Lievens verklaard dat ik driemaal daags op mijn zijde moest liggen, doch ik kon mezelf niet draaien daar ik tot aan mijn midden in de plaaster lag. Dan vroeg ik mejuffrouw De Smet mij even te willen helpen om me op mijn zij te leggen, doch zij antwoordde met een bitse stem : 'ik ben geen paard' en verliet daarop de kamer zonder

mij te helpen" ; dat verzoekster dit feit formeel ontkende ;

Overwegende dat de tegenpartij op het middel van verzoekster antwoordt dat "geen enkel wettelijke of reglementaire bepaling aangeduid wordt die niet nageleefd zou zijn en die de regels vaststelt voor de bewijsvoering", en verder "dat de commissie van openbare onderstand het recht heeft haar overtuiging te vormen aan de hand van de haar voorgelegde gegevens en, in eer en geweten, te oordelen of de overgelegde documenten en verklaringen een voldoende bewijs vormen van de aan verzoekster te laste gelegde feiten" ;

Overwegende dat al is het juist dat de Raad van State niet bevoegd is om, bij een vraag tot vernietiging van een tuchtmaatregel, zich in de plaats van de bevoegde tucht-overheid te stellen om de aard of de zwaarwichtigheid van de feiten te beoordelen waarop zij de tuchtstraf gebaseerd heeft, het evenwel tot de wettelijkheidscontrole behoort waarmede de Raad van State belast is, na te gaan of deze feiten, waarvan het bestaan zelf betwist wordt, voldoende bewezen zijn ; dat immers een tuchtstraf die op onbestaande of niet voldoende bewezen feiten gegrond is in rechte niet verantwoord is ;

Overwegende dat de schriftelijke verklaringen van de patiënt Felix Matte en van zijn schoonbroer Luc Jacobs in feite één klacht uitmaken omdat de schoonbroer, die niet aanwezig was op de ziekenkamer toen het feit zich voordeed, alleen maar de versie van Felix Matte heeft kunnen herhalen ; dat het feit door verzoekster formeel ontkend wordt en dat de aanwezige getuigen, waarvan het verhoor door aanklager Luc Jacobs was voorgesteld, niet werden gehoord ; dat zodoende de commissie die bij het opleggen aan verzoekster van de bestreden maatregel, zich uitsluitend gebaseerd heeft op de klacht van voornoemde patiënt en, bij de formele ontkenning door verzoekster van het te haren laste gelegde feit, niet is ingegaan op het voorstel de getuigen te horen, niet voldoende het bestaan van dit te laste gelegde feit bewezen heeft zodat de bestreden tuchtmaatregel in feite niet voldoende verantwoord blijkt ; dat het middel gegrond is,

Besluit :

Artikel 1

Vernietigd is de beslissing van 28 juni 1972 waarbij de commissie van openbare onderstand van Ninove aan Marie De Smet, verpleegster in het stedelijk ziekenhuis te Ninove, de tuchtmaatregel van een week schorsing zonder wedde oplegt.

Artikel 2

De kosten, bepaald op zevenhonderd vijftig frank, komen ten laste van de tegenpartij.

NOOT—1. Vgl. Raad van State, 13 oktober 1953, arrest nr. 2809 inzake Leurquin : "Overwegende dat de onduidelijkheid van een enkel motief van die aard is dat de akte met machtsoverschrijding wordt genomen, zo niet bewezen is dat het bekritiseerd motief, zoals het gesteld is, zonder invloed zou zijn geweest op de eindbeslissing ; dat, waar het, zoals hier, om de toepassing van een straf gaat, en meer in het bijzonder van een zwaardere straf dan door de raad van beroep voorgesteld, elk der motieven ertoe bijgedragen heeft de algemene beoordeling te bepalen waarvan de maat der straf heeft afgehangen ; dat de minister zijn macht is te buiten gegaan waar hij gedeeltelijk ge-

steund heeft op een onduidelijk motief om de door de raad van beroep voorgestelde straf te verzwaren".

2. Zie ook het arrest nr. 13.978 van 25 februari 1970 inzake Kloeck t/ C.O.O. Deurne, waarin de Raad van State o.m. oordeelt dat, wanneer de commissie van openbare onderstand, bij haar beoordeling omtrent het bestaan van een feit, uitsluitend steunt op een versie afkomstig van een getuige uit de tweede hand en zulks ondanks de ontkenning van het personeelslid en diens uitdrukkelijk verzoek de in het schrijven als rechtstreekse getuige aangeduide persoon omtrent de juiste toedracht der zaken te horen, zij niet kan geacht worden regelmatig te zijn gekomen tot haar voorstelling betreffende de toedracht der feiten en tot de beoordeling ervan.

3. De Raad van State oefent een steeds meer verfijnd toezicht uit op de motieven van tuchtmaatregelen — (controle van de interne wettelijkheid); zie Raad van State, 22 oktober 1974, arrest nr. 166.686 inzake Buyle, R.W., 1974-75, 1250-1254, en de in de noot aangehaalde rechtspraak; *addé*: Raad van State, 18 december 1974, arrest nr. 16.777 inzake R. Verspauwen, *Info-Jura*, 1975, nr. 2, p. 39.

4. In dit verband moet nog gewezen worden op het *evenredigheidsbeginsel*, waarvan het arrest nr. 16.592 van 26 juli 1974 inzake Noë een belangrijke toepassing behelst: "De overheid is door het evenredigheidsbeginsel gebonden, wat in tuchtzaken betekent dat de straf in redelijke verhouding moet staan met de fout: de Raad van State kan echter enkel een kennelijk volkomen in wanverhouding tot de fout staande straf als onwettig beschouwen, d.w.z. een straf waarvan het in redelijkheid ondenkbaar is dat enige overheid ze voor die fout zou opleggen".

L.P.S.

HOF VAN BEROEP TE BRUSSEL

3^e KAMER — 27 NOVEMBER 1974

Voorzitter: de h. Elleboudt

Raadsheren: de hh. Van Hecke en Acheroy

Advocaat-generaal: de h. Tollebeek

Advocaten: mrs. A. Mares en G. Pieret

Echtscheiding—Hoger beroep—Kennisgeving aan griffier—Verzuim—Gevolg—Bestuur over de persoon en de goederen van de kinderen—Aan de jeugdrechtsbank toekomstende beslissing—Uitspraak van de gewone rechter zonder incident over de toedeling van de zaak—Hoger beroep.

Bij hoger beroep tegen een vonnis dat de echtscheiding toestaat en uitspraak doet omtrent het bestuur over de persoon en de goederen van de kinderen, is het bij art. 1273 Ger.W. bedoelde verval beperkt tot de beschikking van het vonnis waarbij de echtscheiding wordt toegestaan.

Na de ontbinding van het huwelijk blijft het bestuur over de persoon en de goederen van de kinderen bij degene aan wie het voorlopig werd toevertrouwd, en het komt niet aan de gewone rechter of in hoger beroep aan het hof van beroep, maar aan de jeugdrechtsbank toe om er eventueel in het belang van de kinderen anders over te beslissen op verzoek van een partij of van beide partijen of van het openbaar ministerie.

Evenwel moet een incident betreffende de toedeling van de zaak aan de jeugdrechtsbank vóór alle andere middelen, hetzij door een partij, hetzij ambshalve, bij de

opening van de zitting worden opgeworpen. Indien dit niet is gebeurd, neemt de gewone rechter kennis van de vordering betreffende het bestuur en wordt er in hoger beroep door het hof van beroep over beslist.

D. t/ L.

Gezien in behoorlijke vorm overgelegd het arrest door het Hof van Beroep van deze zetel op 25 juni 1974 geweest;

I. Overwegende dat voormeld arrest heeft recht gesproken ingevolge een arrest van het Hof van Cassatie van 21 september 1973 waarbij vernietigd werd een arrest van het Hof van Beroep te Gent van 1 juni 1972 uitspraak doende op het hoger beroep door L. aangetekend tegen het vonnis door de Rechtbank van Eerste Aanleg te Dendermonde op 29 april 1971 geweest;

Overwegende dat het Hof van deze zetel, in zijn arrest van 25 juni 1974, vervallen verklaarde het hoger beroep op 11 juni 1971 door L. aangetekend tegen het vonnis van 29 april 1971 van de Rechtbank van Eerste Aanleg te Dendermonde in zoverre het gericht werd tegen de bepalingen van vermeld vonnis waarbij de echtscheiding ten voordele van D. werd toegelaten;

Overwegende dat alvorens verder recht te spreken aangaande de ontvankelijkheid en de gegrondheid van het hoger beroep tegen de overige bepalingen van het vonnis, hetzelfde arrest de heropening der debatten beval;

II. Overwegende dat, in zijn conclusie op 9 oktober 1974 neergelegd, de oorspronkelijke beroeper concludeert tot de onbevoegdheid van het Hof om te beslissen omtrent het bestuur over de persoon en de goederen van de gemeenschappelijke kinderen der partijen, Wim, geboren op 21 januari 1958 en Hilde, op 10 juli 1960, namelijk voor wat betreft de uit te keren onderhoudsgelden, en subsidiair een sociaal onderzoek aanvraagt voor alle verdere beslissingen;

Overwegende dat vooreerst dient opgemerkt dat, krachtens art. 1273 van het Gerechtelijk Wetboek, het verval waarvan sprake beperkt is tot de beschikking van het aangevochten vonnis waarbij de echtscheiding is toegelaten;

Dat het hoger beroep en het incidenteel beroep, regelmatig naar vorm en termijn, dan ook ontvankelijk zijn wat deze doeleinden van de vordering betreft; dat het Hof bevoegd is om daarover te beslissen;

Overwegende, ten andere, dat dient onderzocht of de Rechtbank van Eerste Aanleg te Dendermonde wel bevoegd was om te kennen over het voorlopig bestuur over de persoon en de goederen van de minderjarigen, eerder dan de jeugdrechtsbank;

Overwegende dat na de ontbinding van het huwelijk dit bestuur blijft bij degene aan wie het voorlopig werd toevertrouwd en overeenkomstig art. 16 der Wet van 8 april 1965 (art. 302 B.W.) aan de jeugdrechtsbank en niet aan de gewone rechtbank of, in graad van hoger beroep, aan het hof toekomt, die in alle gevallen in het belang der kinderen anders kan beslissen op verzoek van partijen, van een ervan of op verzoek van het openbaar ministerie;

Overwegende dat de Wet van 15 juli 1970, in het Belgisch Staatsblad van 30 juli 1970 bekend gemaakt, in haar artikel 9, lid 2, bepaalt dat aan artikel 88 van het

Gerechtelijk Wetboek een paragraaf 2 wordt toegevoegd waardoor wordt bepaald, dat de incidenten in verband met de verdeling van de burgerlijke zaken onder de afdelingen, kamers of rechters van een zelfde rechtbank van eerste aanleg, vóór alle andere middelen, moeten opgeworpen worden, hetzij door een partij hetzij ambtshalve bij de opening van de zitting; dat in dergelijke gevallen het dossier door de afdeling, kamer of rechter aan de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg wordt onderworpen ten einde te beslissen of er aanleiding bestaat om de uitspraak van de zaak te wijzigen;

Overwegende dat voormelde nieuwe wetsbepaling in het Gerechtelijk Wetboek ingelast van openbare orde is, dat zij op 9 augustus 1970 in werking is getreden en hieruit volgt dat de bevoegdheid van de rechtbank niet in twijfel mag getrokken worden toen zij op 29 april 1971 het bestreden vonnis heeft geveld;

dat inderdaad de door partijen voor de rechtbank op 8 april 1971 gelezen en neergelegde conclusies geen betwisting nopens de bevoegdheid van de rechtbank vermelden en het proces-verbaal van de terechtzitting geen gewag maakt van een incident ambtshalve opgeworpen over de bevoegdheid;

Overwegende dat het bestreden vonnis terecht heeft vastgesteld dat de beschikking van de Voorzitter van de Rechtbank te Dendermonde, rechtsprekend in kort geding, op 6 augustus 1969 geweest en waarbij aan de moeder, huidige geïntimeerde, het bestuur over de persoon en de goederen van beide kinderen wordt toevertrouwd, diende te worden bevestigd;

Overwegende dat appelland het bedrag van zijn inkomsten als handelsvertegenwoordiger zorgvuldig verzwijgt;

Overwegende dat het opvallend is dat het onderhoudsgeld zoals het in april 1971 door de rechtbank werd geschat thans niet meer in verhouding is met de hoge levensduur, te meer daar de behoeften van de zoon Wim, nu 16 jaar oud en van het meisje Hilde, 14 jaar oud, gestegen zijn;

Overwegende dat het gepast voorkomt de maandelijkse bijdrage voor het onderhoud van ieder kind op 4.000 fr. vast te stellen, sommen verschuldigd vanaf 28 augustus 1974, datum van de aanvraag;

Overwegende dat in de huidige toestand van de procedure er geen aanleiding bestaat tot verandering van het bezoekrecht zoals in het bestreden vonnis wordt bepaald; dat de eis tot het instellen van een sociaal onderzoek evenmin gerechtigd voorkomt;

Om die redenen,

Het Hof, rechtsprekend op tegenspraak, in voortzetting van zijn arrest op 25 juni 1974 geweest;

Gelet op artikel 24 der Wet van 15 juni 1935;

Gehoord het advies van de heer Substituut-Procureur-generaal Vervaeck, op 23 oktober 1974 in openbare zitting gegeven;

Ontvangt het hoger beroep en het incidenteel beroep in zoverre zij gericht zijn tegen de bepalingen van het bestreden vonnis waarbij uitspraak werd gedaan over het voorlopig bestuur over de persoon en de goederen van de gemeenschappelijke kinderen der partijen, het onderhoudsgeld en het bezoekrecht;

Zegt voor recht dat de Rechtbank van Eerste Aanleg te Dendermonde bevoegd was om over deze vorderingen te beslissen;

Verklaart het hoofdberoep ongegrond en het incidenteel beroep gedeeltelijk gegrond, en er recht op doende;

Bevestigt het bestreden vonnis in zoverre het huidige appelland veroordeelt om aan huidige geïntimeerde, appellante op incident, op voorhand en te haren huize, als onderhoudsgeld voor ieder kind een maandelijkse som van 2.000 fr. te betalen, onverminderd de kinderbijslagen en andere sociale voordelen;

Zegt dat vanaf 28 augustus 1974 het onderhoudsgeld verhoogd wordt;

Veroordeelt geïntimeerde op incident om aan appelland op incident te betalen, in de voorwaarde door het bestreden vonnis gesteld, een maandelijkse onderhoudsbijdrage van 4.000 fr. per kind vanaf 28 augustus 1974, de gerechtelijke interesten verschuldigd zijnde op alle achterstallige bedragen;

Veroordeelt appelland tot de kosten van het geding.

NOOT—Verg. Hof Brussel, 10 april 1973, *J.T.*, 1974, 139, en Hof Brussel, 22 mei 1973, *J.T.*, 1974, 215.

HOF VAN BEROEP TE ANTWERPEN

6e KAMER — 29 JANUARI 1975

Voorzitter: de h. Ceulemans

Raadsheren: de hh. R. Vanderhoeft (rapporteur) en L. Raymaekers

Advocaat-generaal: de h. J. Kuyl

Advocaten: mrs. J. Devroe loco H. Devroe en R. Bruneel loco M. Van Battel

Wetten en besluiten—Strafwet—Gelding in de tijd—Overspel en onderhoud van bijzit—Wet van 28 oktober 1974.

Als de verdachte vervolgd wordt wegens een vóór de inwerkingtreding van de Wet van 28 oktober 1974 gepleegd onderhoud van bijzit, dienen de voorwaarden voor de toepassing van art. 389 Sw. geldend ten tijde van het misdrijf vervuld te zijn, maar voor de toemeting van de straf geldt de in art. 1 van de Wet van 28 oktober 1974 bepaalde mildere straf.

D. t/ D.

Overwegende dat de hogere beroepen (tegen vonnis Corr. Rb. Mechelen, 13 september 1973), regelmatig naar vorm en termijn, ontvankelijk zijn;

Overwegende dat de telastlegging door de eerste rechter weerhouden (onderhoud van bijzit) door het onderzoek vóór het Hof bewezen is gebleven;

Overwegende dat uit de vaststellingen van de rijks-wacht van 7 september 1973 blijkt:

— dat de verbalisanten 12 minuten dienden te wachten alvorens zij tot de woning werden toegelaten;

— dat zij na te hebben gebeld twee personen zagen aan het venster van de slaapkamer waar nadien alleen beklagde werd aangetroffen;

— dat in die kamer twee personen de nacht in het bed hadden doorgebracht en er zich heren- en dameskledij bevonden;

Overwegende dat bovendien beklagde, die de telast-

legging ontkent, evenwel toegeeft in de woning van B. E. zijn intrek te hebben genomen sedert de tweede week van maart 1973 ;

Overwegende dat deze elementen voldoende vermoedens scheppen dat beklaagde herhaaldelijk een schuldige omgang heeft gehad met B.E. in de periode van de telastlegging ;

Overwegende dat derhalve de voorwaarden vervuld zijn voor de toepassing van artikel 389 van het Strafwetboek, geldend ten tijde van het misdrijf, doch dat voor de toemeting van de straf de mildere straf van art. 1 van de Wet van 28 oktober 1974, thans van kracht, dient te worden toegepast ;

Overwegende dat de eerste rechter oordeelkundig over de eis van de burgerlijke partij heeft beslist ;

Om die redenen, (...)

Ontvangt de hogere beroepen en erop rechtdoende, bevestigt het bestreden vonnis op straf- als op burgerlijk gebied, met deze enkele wijziging dat er geen verzachtende omstandigheden worden aangenomen, veroordeelt...

NOOT—In verband met de retroactiviteit van de strafwet, zie : Cass. Lux., 3 oktober 1968, *Par. Lux.*, 1969, 1 ; Cass. fr., 5 juni 1971, *J.C.P.*, 1971, nr. 17039 ; Cass. fr., 9 januari 1974, *D.S.*, 1974, inf. rap., p. 32 ; Corr. Antwerpen, 17 oktober 1974, *R.W.*, 1974-75, 628 ; J.J. VAN GEUNS, *De terugwerkende kracht van strafwetsveranderingen* ; P.F.A. CREMERS, *Het transitoir strafrecht* ; D. HAZEWINKEL-SURINGA, "Het debet en credit van art. 1, tweede boek van het Wetboek van Strafrecht", *T.v.S.*, 1937, 1 ; G.A. VAN HAMEL, *Inleiding tot de studie van het Nederlandsche strafrecht*, 4e druk, p. 136 ; T.J. NOYON en G. E. LANGEMEIJER, *Het Wetboek van Strafrecht*, 7e druk, art. 1, nrs. 4-13 ; J. RUBBRECHT en R. DECLERCQ, "Het niet-terugwerken van strafwetten", *Annalen van Rechtsgeleerdheid en Staatswetenschappen*, 1950, 133 ; P.E. TROUSSB, *Principes généraux du droit pénal positif belge*, nrs. 263 en 274 in *Nov. Droit pénal*, I ; L. DEPELCHIN, "Overwegingen bij artikel 2 van het Strafwetboek", *R.W.*, 1965-66, 65 ; J. CONSTANT, *Traité élémentaire de droit pénal*, I, p. 116 ; G. LEVASSEUR, "Opinions hétérodoxes sur les conflits de lois répressives dans le temps, in *Mélanges J. Constant*.

**HOF VAN BEROEP
TE ANTWERPEN**

3e KAMER – 17 MAART 1975

Voorzitter : de h. H. Van Hecke

Raadsheren : mevr. H. Vanstreels (rapporteur) en de h. G. Marinus

Advocaat-generaal : de h. E. Rigaux

Advocaten : mrs. Vandeurzen en Warnants

Onrechtmatige daad—Overlijden—Schade van weduwe en kinderen—Basisloon—Muntontwaarding—Loonsverhogingen—Aftrek voor eigen onderhoud.

De schade voor de rechtverkrijgenden van het slachtoffer van een dodelijk ongeval vloeit voort uit het verlies van zijn beroepsinkomsten waaruit ze voordeel trokken, zijnde zijn netto-inkomen, na aftrek van de sociale en fiscale lasten ; de schadeloosstelling houdt de vergoeding in van het geheel of gedeeltelijk derven van sommi-

ge sociale voordelen en fiscale lasten op de toe te kennen vergoeding.

Er moet geen verhoging toegekend worden om de toekomstige indexstijgingen en muntontwaarding op te vangen, want de uitgekeerde vergoedingen moeten de ontvanger ervan in staat stellen deze verschijnselen op te vangen door voorzichtige en beredeneerde beleggingen.

Bij de begroting van de schade moeten wel in aanmerking worden genomen de loonsverhogingen die zich tussen het schadegeval en de uitspraak hebben voorgedaan.

Voor de raming van de aftrek voor het eigen onderhoud van het slachtoffer moet rekening worden gehouden met de evolutie van de gezinslast.

Hesemans e.a. t/ Patris

(...)

Op burgerlijk gebied

Overwegende dat beklaagde niet betwist dat het ongeval uitsluitend aan zijn fout te wijten is en dat in hoofde van het slachtoffer Vanderhoydonks geen fout bewezen werd, die in noodzakelijk oorzakelijk verband staat met het ongeval ;

Betreffende de eis van de burgerlijke partij Hesemans in eigen naam en qualitate qua voor haar minderjarige kinderen :

Overwegende dat het slachtoffer Vanderhoydonks Johannes, geboren werd te Lommel op 24 juni 1925 en op het ogenblik van het ongeval, 12 juli 1972, 47 jaar oud was ;

Overwegende dat het ongeval in zijnen hoofde een arbeidsongeval uitmaakt en dat de burgerlijke partijen terecht het verschil vorderen tussen hetgeen hen in gemene recht als schadeloosstelling zou toekomen en het kapitaal dat gevestigd werd ingevolge de Wet op de arbeidsongevallen, zijnde in casu 2.133.612 fr. ;

A. Onkosten en uitgaven begrafenis en rouw

Overwegende dat de volgende kosten door de eerste rechter toegewezen, niet meer werden betwist :

rekening rouwprentjes	3.098 fr.
lijkdienst	1.500 fr.
rouwbrieven	6.609 fr.
Dr. Claessens	300 fr.
begrafenis Van Ham	11.747 fr.
	<hr/>
	23.254 fr.

Overwegende dat de posten 5.000 fr. voor het rouwmaal en 5.000 fr. voor de aanpassing van de gewone kledij aan de rouw, samen 10.000 fr., door de eerste rechter toegekend, niet overdreven zijn, gezien de samenstelling van het gezin en de familie en bijgevolg dienen behouden te blijven ;

Overwegende dat beklaagde ten onrechte opwerpt dat het plaatsen van een grafsteen op het graf van de echtgenoot en vader een luxe-uitgave is ; dat zulks daarentegen in de huidige maatschappelijke omstandigheden een algemeen aanvaarde piëteitsplicht van de nabestaanden is en als uitgave kan worden aanvaard voor zover de prijs redelijk is ;

Overwegende dat de eerste rechter 10.000 fr. heeft toe-

gekend, met welk bedrag de burgerlijke partij zich akkoord verklaart bij gebrek aan betwisting ;

Overwegende dat de onkosten en uitgaven bijgevolg in totaal 23.254 fr. + 10.000 fr. + 10.000 fr. of 43.254 fr. bedroegen waarop de wetsverzekeraar 20.401 fr. betaalde, zodat de meeruitgave 22.853 fr. bedraagt, bedrag door de eerste rechter toegewezen, zodat het arrest op dit punt het vonnis a quo dient te bekrachtigen ;

B. Inkomstenverlies

Overwegende dat de eerste rechter het inkomenverlies in gemeen recht berekende op een bedrag uitgaande van het brutoloon van het slachtoffer ;

Overwegende dat volgens de rechtspraak van het Hof van Cassatie de vergoeding van de schade voor de rechtverkrijgenden van het slachtoffer van een dodelijk ongeval,

1° voortvloeit uit het verlies van de beroepsinkomsten van het slachtoffer waaruit ze voordeel trokken, zijnde zijn netto-loon, na aftrek van de sociale lasten en de fiscale lasten ;

2° bovendien houdt ze de vergoeding in van het geheel of gedeeltelijk derven van sommige sociale voordelen en fiscale lasten op de toe te kennen vergoeding (Cass., 13 mei 1970, *Arr. Cass.*, 1970, 857) ;

Overwegende dat in casu het slachtoffer als vertegenwoordiger-bediende, volgens attest van zijn werkgever, de volgende netto-bedragen ontving op het ogenblik van het overlijden :

netto maandloon 15.537 fr. × 12 maanden	186.444 fr.
uitkering 13de maand	15.537 fr.
vakantiegeld	12.715 fr.
	jaartotaal 214.896 fr.

Overwegende dat geen bewijs wordt bijgebracht door de burgerlijke partij dat zij of haar kinderen door het overlijden van de echtgenoot en vader sommige sociale voordelen, voortvloeiende uit zijn statuut als werknemer, geheel of gedeeltelijk zouden verliezen door zijn overlijden ;

Overwegende dat de weduwe het overlevingspensioen normaliter zal genieten bij het bereiken van de leeftijd en tot zolang een weduwepensioen krijgt ingevolge het Algemeen Maatschappelijk Zekerheidsrecht (art. 16 van het K.B. van 24 oktober 1967).

Zij geniet verder de kinderbijslagen, verhoogd met de wezenbijslagen (K.B. van 19 december 1939, art. 56bis en 56quater).

De werkloosheidsverzekering valt weg door het overlijden van de werknemer, doch het loonverlies wordt vergoed door de arbeidsongevallenwet en de vergoeding gemeene recht.

Het vakantiegeld is verrekend in het netto-jaarinkomen. De weduwe van de verplicht verzekerde behoudt haar recht op ziekte- en invaliditeitsverzekering ten kosteloze titel voor zichzelf en haar familieleden (art. 21, 1°, 9° en 10° van de Wet van 9 augustus 1963).

Overwegende dat het Hof niet over voldoende elementen beschikt om de fiscale lasten op de toegekende vergoeding te berekenen ;

Hoewel beklagde aanvoert dat de fictieve lijfrente – waarin fiscaal gezien het toegekend kapitaal wordt omgezet – in hoofde van de weduwe met haar kinderlast fis-

caal niet belastbaar zal zijn, aangezien het onder het belastbaar minimum valt, moet anderzijds toch rekening gehouden met het feit dat het Hof geen kennis heeft van de andere belastbare inkomsten die de weduwe en haar kinderen mogelijk hebben en die met de fictieve lijfrente worden samengevoegd om als totaal inkomen belast te worden. In ieder geval zijn de inkomsten uit de beleggingen van het vergoedingskapitaal belastbaar.

Deze zijn dan ook als belastingschade vergoedbaar ten laste van beklagde.

Vaststelling van het redelijk te verwachten inkomen

Overwegende dat de eerste rechter een verhoging van 10 % van het basisbedrag aanvaardde tot dekking van de stijgende lonen en de promotiemogelijkheden, die het 47-jarige slachtoffer in zijn carrière nog kon hebben ;

Overwegende dat de eerste rechter weigerde een verhoging toe te kennen om de toekomstige indexstijgingen en muntontwaarding op te vangen, wijl de uitgekeerde vergoeding aan de beneficiaris ervan moeten toelaten deze verschijnselen op te vangen door voorzichtige en beredeneerde beleggingen ;

Dat het Hof deze laatste overweging tot de zijne maakt ;

Overwegende echter dat, anderzijds, de loonsverhogingen, die zich tussen het schadegeval en de uitspraak voordeden, moeten in aanmerking genomen worden bij de begroting van de schade ;

Dat de aanpassingen van het loon aan de gestegen index van de kleinhandelsprijzen (tussen de datum van het ongeval, juli 1972, en januari 1975 steeg deze van 105,82 punten naar 136,58 punten of 29 %) en de algemene loonstijgingen ingevolge de C.A.O. voor de betrokken periode ex aequo et bono op een minimum van 30 % kunnen geschat worden, hetgeen op het nettobasisloon van 1972, 30 % van 214.696 fr. is en 64.408 fr. uitmaakt ;

Het huidige nettobasisloon zou dus reeds jaarlijks bedragen 214.696 fr. + 64.408 fr. = 279.104 fr., zonder rekening te houden met vergoedbare belastingschade en toekomstige loonsverhogingen.

Overwegende dat rekening houdend met deze elementen ex aequo et bono het bedrag van 280.000 fr. als basis-jaarloon door de burgerlijke partij vooropgesteld zeker niet overdreven is en aanvaard dient te worden als gelijkwaardig aan de schade die de burgerlijke partij en haar gezin lijdt ingevolge het overlijden van het slachtoffer, onder aftrek van de kosten van het eigen onderhoud van het slachtoffer, gedurende de hele lucratieve levensduur vanaf de datum van het overlijden ;

Overwegende dat het gezin van het slachtoffer op het ogenblik van het ongeval vier kinderen had, waarvan nog drie ten laste, respectievelijk 14 jaar, 12 jaar en 9 jaar oud ;

Overwegende dat aanvaard kan worden dat de kinderen ten laste blijven gedurende hun studietijd, te berekenen tot aan hun meerderjarigheid ;

Voor deze periode kan het persoonlijk onderhoud van de vader geschat worden op 25 % van het gezinsinkomen. Na de meerderjarigheid van de kinderen, zou de gezinslast vallen op 2 personen en voor die periode kunnen de posten van het eigen onderhoud van het slachtoffer gerekend worden op 40 %, zodat ex aequo et bono, gezien de resterende lucratieve levensduur van 18 jaar en

de leeftijd der kinderen, het eigen onderhoud van het slachtoffer gemiddeld op 33 % van het gezinsinkomen kan geraamd worden, hetgeen 33 % van 280.000 fr. is en 84.000 fr. uitmaakt.

Het inkomen van de weduwe en de kinderen dat zij zouden genoten hebben, dient dus bepaald op 280.000 fr. — 84.000 fr. = 196.000 fr.

Overwegende dat er geen betwisting is nopens het feit dat de lucratieve levensduur van het slachtoffer 18 jaar bedroeg op het ogenblik van het overlijden ;

Overwegende dat de door de eerste rechter aanvaarde rentevoet van 4,50 % dient te worden behouden ;

Immers de toekomstige muntinflatie en de indexstijgingen worden niet verrekend in het basisloon.

Om de muntontwaarding op te vangen door waarde-
vaste beleggingen zijn beleggingen vereist die per se een zeer geringe opbrengstrente geven, zoals bv. onroerende goederen.

De kapitalisatiecoëfficiënt à 4,5 % voor 18 jaar is 12,1600.

In gemeen recht komt aan de weduwe en haar kinderen toe :

196.000 fr. \times 12,1600 = 2.383.360 fr. ;

Kapitaal wetsverzekeraar : 2.133.612 fr. ;

te vergoeden verschil : 249.748 fr.

Inkomstenverlies na de pensioenleeftijd

Overwegende dat normaliter de weduwe als alleenstaande 60 % zal ontvangen van het gezinsouderdomspensioen en dus geen pensioenverlies zal lijden ;

Overwegende dat kan aanvaard worden dat het slachtoffer na zijn pensioenleeftijd nog enige winstgevendende activiteit zou uitoefenen gedurende drie jaren en dat de jaarlijkse opbrengst daarvan 30.000 fr. zou bedragen ;

Gekapitaliseerd à 4,5 % geeft dit een bedrag van :
30.000 fr. \times (13,4047 — 12,1600) = 37.341 fr. gebracht op 40.000 fr.

Morele schade voor de overlevende echtgenote

Aangezien de weduwe achterblijft met vier minderjarige kinderen kan ex aequo et bono een morele schadevergoeding van 150.000 fr. worden toegestaan ;

Morele schade voor ieder van de vier minderjarige kinderen voor het verlies van hun vader

Overwegende dat ex aequo et bono aan ieder kind 80.000 fr. kan worden toegekend, zodat aan de weduwe qualitate qua dient uitbetaald : 4 \times 80.000 fr. = 320.000 fr. ;

Samenvatting

Overwegende dat het totale bedrag toekomstende aan de burgerlijke partij in eigen naam bedraagt : 22.853 fr. + 249.748 fr. + 40.000 fr. + 150.000 fr. = 462.601 fr. ;

Overwegende dat het totale bedrag haar toekomstende qualitate qua als moeder voogdes van haar vier minderjarige kinderen bedraagt : 320.000 fr. ;

Overwegende dat in mindering dienen gebracht de afkorting betaald door de verzekeringsmaatschappij van beklaagde op 6 april 1973 bedragende 120.000 fr. en de afkorting betaald op 2 mei 1973 bedragende 240.000 fr. ;

De vergoedende en de gerechtelijke interesten

Overwegende dat op de posten kosten en uitgaven en anderzijds de extrapatrimoniale schade de moratoire interesten dienen toegekend vanaf de dag van het ongeval ;

Overwegende dat op de toekomstige schade door inkomensverlies de moratoire interesten dienen toegekend vanaf de dag van de uitspraak ;

Overwegende dat voor de reeds geleden inkomstenverliezen de moratoire interest dient toegekend vanaf de dag dat deze inkomsten zouden verworven zijn geweest, in casu ex aequo et bono vast te stellen aangezien een nauwkeurige berekening onmogelijk is ;

Overwegende dat bijgevolg de interesten dienen toegekend zoals hierna vermeld in het beschikkend gedeelte, rekening houdend met de gedane afkortingen ;

Eis van de burgerlijke partijen de consoorten Vanderhoydonks

Overwegende dat de eerste rechter terecht geen morele schadevergoeding heeft toegekend aan de niet-inwonende gehuwde broers en zusters van het slachtoffer, daar geen speciale band van genegenheid bewezen is ;
(...)

BURGERLIJKE RECHTBANK TE ANTWERPEN

4e KAMER — 30 JANUARI 1975

Voorzitter : mevr. M.M. Deloof

Rechters : de hh. M. Langohr en P. Michielsens

Advocaten : mrs. Ruiters, Jageneau, Dyck, Tielemans,
Huybrechts loco Van Doosselaere en Bas

Onrechtmatige daad—Aansprakelijkheid—Gebouw—Instorting van een huis ten gevolge van constructiegebreken van een gemene muur.

Een paar jaar na de sloping van een aan een gemeente toebehorende krotwoning stort het aanpalend huis in ten gevolge van constructiegebreken van de gemene scheidsmuur.

De eigenaar van het huis en de gemeente, medeëigenaar van de gemene muur, zijn tegenover derden in solidum op grond van art. 1386 B.W. aansprakelijk. Ondoeltreffend zijn hun beweringen dat zij geen fout begaan hebben of dat zij van de gebreken geen kennis konden hebben.

Ten onrechte voert de gemeente aan, dat de gebreken niet in haar deel van de muur bestonden : de gemeenschap strekt zich over geheel de muur uit en de medeëigenaars zijn medeëigenaars voor een abstracte helft van het geheel en niet ieder voor een concreet deel.

De door de gemeente tegen de eigenaar van het huis gericht e eis tot vrijwaring kan beschouwd worden als een verhaal tegen de in solidum medeaansprakelijke en mag dan ook voor de helft ingewilligd worden.

Herrero-Guiar e.a. t/ Stad Antwerpen e.a.

Overwegende dat beide hoofdvorderingen strekken tot vergoeding van de schade veroorzaakt door het overlij-

den van twee slachtoffers van de instorting van de "Cristal Palace" te Antwerpen, Gorterstraat nr. 23, op 9 juli 1968 ;

Feiten en vorige procedure

Op 9 juli 1968 stortte het drie verdiepingen hoog gebouw gekend als "Cristal Palace", aan de Gorterstraat nr. 23 in, en verschillende slachtoffers vonden de dood onder het puin ;

Erica Nussbaum, geboren te Linz op 12 oktober 1935 – showgirl – die er toevallig op een kamer overnachtte, en Lezaum-Amesztoy Tomas, "musico", die te Antwerpen een zes maanden contract had, waren onder de slachtoffers.

Het naburig pand nr. 21 was als krotwoning verklaard vanaf 1962 na de gebruikelijke administratieve procedure en de Stad Antwerpen had het gekocht in februari 1963 met het oog op de slooping. Deze geschiedde slechts einde november begin december 1966 om geëindigd te zijn op 6 januari 1967 (dit na klachten van waterinzijpelingen tot het pand nr. 23).

De afbraakwerken waren toevertrouwd – aan de gebroeders Pieck die nog niet lang in het vak waren, en waarvan de eerste nooit ter plaatse kwam, zich beperkend tot het administratiewerk ; er was hun een bestek voorgelegd nr. 375, naar de voorwaarden waarvan zij zich moesten schikken, en zij werkten onder controle van de h. Groffen, conducteur der werken voor de stad Antwerpen, onder directie van verschillende ingenieurs, die ook nooit ter plaatse kwamen ; de voorlopige aanvaarding en de definitieve aanvaarding der afbraakwerken geschieden zonder incidenten, tenzij dat bij de afbraak de muur van de badkamer van pand 23 doorboord was door het wegnemen van een dwarsbalk, hetgeen achteraf moest dicht gemetst worden ; de bloot geworden tussenmuur zou zoals gebruikelijk gecementeerd geweest zijn op de volle hoogte van de afbraak.

Of er voldoende steunberen gelaten werden, zoals voorzien, blijft een betwiste vraag tussen de deskundigen.

De nacht van de instorting, stelde de onderzoeksrechter twee deskundigen aan, de hh. Lagast en De Mol ingenieur-architect, om de oorzaak van het ongeval op te sporen en de gebeurlijke aansprakelijkheden te bepalen.

De stad Antwerpen liet een tegenexpertise doen door ir. Van de Putte, die ook ter zitting met de gerechtsdeskundigen geconfronteerd werd ; De Cock, eigenaar van het pand nr. 23, stelde als privé-expert architect Limère aan die ook twee verslagen opstelde en ter zitting van de correctionele rechtbank verscheen.

In hun oorspronkelijk verslag, dat zij trouwens in grote trekken later bevestigden, stelden de gerechtsdeskundigen vijf oorzaken van de instorting vast, de algemene oorzaak zijnde "de instorting van de gemene muur" ; (blz. 15-16)

1. Vetustiteit van de scheidsmuur (voor 30 %) ; 2. Vetustiteit van nr. 23 (10 %) ; 3. Afbraak van het huis nr. 21 (15 %) met verhoging van het knikgevaar ; 4. Gebrekkige opleg van de hoofdbalken van nr. 23 in de scheidsmuur waardoor overbelasting (30 %) ; 5. Onvoldoende dikte (28 cm) van de scheidsmuur (15 %).

Ir. Vandeputte zal trachten deze oorzaken terug te brengen tot een enkele, de constructiefouten van het pand 23, terwijl bouwmeester Limère integendeel zal willen bewijzen dat alles alleen te wijten is aan de slooping en

niet voldoende stutting van de scheidsmuur, die volgens hem had moeten beschermd worden door driehoekschoren, waarvan de h. De Mol inderdaad ter zitting zal toegeven dat zij voldoende zouden geweest zijn maar niet gebruikelijk waren, terwijl de h. Lagast uitdrukkelijk ter zitting zal toegeven dat zonder de slooping van 21, 23 nog zou rechtstaan.

Door beschikking van 9 februari 1970 waren zeven verdachten voor de 9de correctionele kamer verwezen, te weten huidige verweerder De Cock, de slopers Pieck, thans tot vrijwaring geroepen door de stad Antwerpen, en vier ambtenaren van de stad belast met de dienst Gebouwen ; de stad Antwerpen werd door rechtstreekse dading van een burgerlijke partij in zake geroepen ; de te lastlegging luidde : onopzettelijke doding en verwondingen (artt. 418-420 Sw.).

Gemelde beschikking is zeer breedvoerig gemotiveerd gezien de gewichtigheid van de wederzijdse belangen en principes.

Wat een eventuele aansprakelijkheid van de eigenaars betreft, wordt er reeds aangehaald dat de stad evenals De Cock als eigenaar, deze verantwoordelijkheid zou dragen ten opzichte van de scheidsmuur op grond van art. 1386 B.W., ongeacht de strafbare verantwoordelijkheid ingeval een gebrek aan voorzichtigheid of voorzorgen bewezen was ; de beschikking zegt ook "geen reden (te zien) om de persoon te identificeren die een strafrechtelijke verantwoordelijkheid in hoofde van de stad Antwerpen als eigenaar zou dienen te dragen, en er slechts op dit punt aanleiding kan zijn tot de verantwoordelijkheid van art. 1386 BW..."

Wat integendeel de eventuele fouten in de controle van de sloopingswerken betreft zijn vier technisch bevoegde personen in dienst van de stad wel geïdentificeerd, van conducteur tot directeur, tegen wie er voldoende bezwaren bestaan om ze voor de correctionele rechtbank te verwijzen.

Door vonnis van 29 maart 1972 werden de zeven beklagden vrijgesproken, en de rechtbank verklaarde zich noodzakelijkerwijze onbevoegd om over de eisen van de burgerlijke partijen te oordelen. Ook dit vonnis is lang gemotiveerd ; het begint met het onderscheid te maken tussen de aansprakelijkheid op grond van inbreuk op de artt. 418-420 Sw., die het bewijs van een bepaalde fout in hoofde van de beklagden vereist, en de aansprakelijkheid van de eigenaars op grond van art. 1386 B.W., waarbij de fout niet moet bewezen worden maar vermoed wordt en de eigenaar aansprakelijk gesteld wordt voor de instorting, wanneer deze een gevolg is van een verzuim van onderhoud of van een gebrek in de constructie, verborgen of niet ; het vonnis stelt vast dat de scheidsmuur 21-23 gemeen was en stipt nog terloops aan dat de eigenaars, de stad zowel als De Cock, gehouden zullen blijven op grond van art. 1386 B.W., maar gezien de "verrassende en vaak tegenstrijdige meningen" van de experts en tegenexperts wordt een minstens grote twijfel aangaande het bewijs van een persoonlijke fout in hoofde van alle beklagden aanvaard, en worden ze vrijgesproken.

Dit vonnis werd in hoger beroep bevestigd door de 15de kamer van het Hof op 28 juni 1973 ; weer wordt er gezinspeeld op de aansprakelijkheid op grond van art. 1386 BW. van de "eigenaar van het gebouw, en volgens de regelen van het burgerlijk recht gehouden de

schade te vergoeden die veroorzaakt werd door de bouwvalligheid van het gebouw” ;

maar de strafrechtelijke fout, bepaald gebrek aan voorzorg of nalatigheid, werd niet bewezen geacht ; het Hof wenste zich dan ook niet uitdrukkelijk uit te spreken "over de mogelijke oorzaken van de instorting die niet in verband kan gebracht worden met fout of nalatigheid" wat buiten zijn bevoegdheid viel.

Grondslag van huidige procedure : art. 1386 B.W.

Overwegende dat het bij een kennelijke materiële mis-sing is dat een der eisende partijen haar eis steunde op art. 1384 B.W., wat zij later in conclusie rechtzette ;

Dat waar het gaat over de instorting van een gebouw of zelfs deel van gebouw, art. 1386 alleen in aanmerking komt ;

Overwegende dat de kracht van het gewijsde in strafzaken zich zou verzetten tegen het funderen van de eis op art. 1382 B.W., daar de aquiliaanse fout dezelfde culpa levissima dekt die betuogeld wordt door de artt. 418-420 Sw., en de vrijspraak dus belet ten laste van dezelfde personen bepaalde fouten, oorzaak van de instorting, aan te nemen ;

Overwegende echter dat het feit van de instorting op zichzelf niet betwistbaar is zowel voor het gebouw 23 als voor de scheidsmuur 21-23 die gemeen is tussen de stad Antwerpen en De Cock ;

Overwegende dat eisers dan nog slechts moeten bewijzen dat de instorting te wijten is aan een gebrek aan onderhoud of aan een gebrek in de constructie zonder dit gebrek te moeten bepalen ; dat het voldoende is te bewijzen dat de instorting niet anders dan het gevolg kan zijn van dergelijk gebrek ;

Dat dan alle vernuftige redeneringen van beide verweerdens om te bewijzen dat zij geen fout begaan hebben, of dat zij geen kennis konden hebben van de gebreken in de constructie van bouw 23 en van de gemene muur, ondoeltreffend zijn ;

Overwegende dat wanneer de juiste oorzaak van een instorting onbekend blijft en door deskundigen in betwisting wordt gehouden, men zal moeten aannemen dat de instorting zelf het gebrek van de zaak bewijst, "res ipsa loquitur" ;

Overwegende dat in casu de gerechtsdeskundigen echter verschillende constructiegebreken aanwijzen zowel in het pand 23 als in de overeind gebleven gemene muur 21-23 ;

Dat de vetustiteit het type zelf is van het gebrek in onderhoud of constructie, die de instorting veroorzaakt (De Page, II, ed. 1964, p. 1035, nr. 999, A, noot 6, Planiol & Ripert, VI, 609) ;

Dat ook de overbelasting van de scheidsmuur, zowel door de hoogbouw als door de gebeurlijke niet-inbinding van twee delen van de muur, of door de gebrekkige opleg van de betonbalk die in 1945 geplaatst werd, allemaal constructiefouten van de gemene muur uitmaken, waarvoor juist het vermoeden van art. 1386 B.W. instaat, ongeacht of de gebreken onbekend waren of niet konden gekend zijn door de eigenaars ;

Overwegende dat het verweer van eigenaar De Cock erop neerkomt dat hij die het gebouw onlangs gekocht had, niet op de hoogte kon zijn van de gebreken ervan ; dat hij de dikte van de gemene muur en de slechte ver-

antering van de betonbalk niet kon kennen, terwijl de stad vooraleer tot de sloping over te gaan de sterkte van de muur wel moest peilen om eventueel tot de nodige onderschoring over te gaan ; dat de stad fouten beging met de dwarsbalken, die het pand 23 met 19 verbonden door pand 21, eenvoudig weg te nemen, zonder iets te voorzien in vervanging van de gewone steun die 23 genoot door de reeks aanleunende huizen, waardoor de belasting op de scheidsmuur in evenwicht zou gestoord zijn ;

Overwegende dat al deze verwijten nochtans gedekt zijn door de vrijspraak op grond van de artt. 418-420 Sw., en die vrijspraak niet meer toelaat te bewijzen dat de stad of haar aangestelden of organen enige fout begaan hebben in oorzakelijk verband met de instorting ;

Dat De Cock als eigenaar van zijn huis en mede-eigenaar van de scheidsmuur dus mede aansprakelijk blijft op grond van art. 1386 B.W. voor de instorting, daar hij niet de uitsluitende fout van een derde bewijst ;

Overwegende dat de stad Antwerpen harerzijds een verschil wil zien tussen de instorting van pand 23 waarvan zij geen eigenaar is, en die van de scheidsmuur waarvan zij mede-eigenaar is ; dat zij nu beweert, gesteund door haar privé ingenieur Van de Putte, dat de betonbalk van het huis 23 onvakkundig geplaatst bij een verbouwing in het jaar 1945, eerst doorbrak en hierdoor de instorting medesleepte van de scheidsmuur ; dat de slachtoffers getroffen werden, niet door de instorting van de gemene muur, maar door die van pand 23 ;

Overwegende dat vooreerst dient opgemerkt dat de gemene muur een onafscheidelijk geheel vormde met het gebouw nr. 23 en dat het geheel samen instortte ;

Dat het dan zonder belang is nauwkeurig en met zekerheid te bepalen waar de instorting begonnen is, nu men weet dat de gemene muur gebreken vertoonde en niet voldoende onderhouden (hier versterkt na de sloping) was ;

Dat inderdaad na de sloping, de stad mede-eigenaar bleef van een scheidsmuur die aldus beroofd was van zijn normale steun, wat echter kon verholpen worden door het plaatsen van doelmatige steunberen ; dat het niet eens zeker is dat er welke steunberen dan ook gelaten werden ; dat er in elk geval niets bijgemetst werd ; dat hoogstens de voorgevel en achtergevel van het afgebroken huis nr. 21 gedeeltelijk als steun bleven fungeren ; dat de gerechtsdeskundigen in de puinen niet met zekerheid konden zeggen of die steunberen er waren ; dat ze in elk geval ontoereikend waren zodat de scheidsmuur gebrekkig werd en zijn dienst niet meer kon blijven doen ; dat alleen een driehoekschoring volgens architect Limère, hierin bijgetreden door de h. De Mol, doelmatig zou geweest zijn als "normaal onderhoud" voor een gemene muur die plots van het naburig huis gescheiden wordt ;

Dat ingenieur Lagast ter zitting van de correctionele rechtbank bevestigde : "Had men het huis nr. 21 niet gesloopt, dan zou het huis nr. 23 niet zijn ingestort", wat de h. De Mol als waarschijnlijk bestempelde en waarop de h. Van de Putte moest toegeven dat het een vraag was waarop niemand met zekerheid kon antwoorden ;

Overwegende dat de gerechtsdeskundigen als algemene oorzaak van de instorting opgaven : "doordat de linkerscheimuur is begeven", wat zij afleiden uit een onderzoek van het puin ;

Dat ingenieur Van de Putte (bl. 4 B b) meent dat eerst de achtergevel van het hoofdgebouw heeft begeven, door het doorbreken van de betonbalk die in 1945 geplaatst werd, (zonder de op plan voorziene betonnen steunkolonnen): dat deze betonbalk op 2 plaatsen zou gebroken zijn en een zeer magere bewapening vertoont (zie foto);

Overwegende dat de gerechtsdeskundigen in hun antwoord en bijkomend verslag hierop fel reageren: "Wat heeft het eerst begeven, de muur of de balk? Ingenieur Van de Putte neemt aan dat het de balk is; *Wij menen dat de muur het eerst begeven heeft...*", wat zij met technische redenen omkleden en verder: onder K: "... zolang wij vroeger aantonen (G-H) heeft het ontbreken van een geburenconstructie en het ontstaan van een open ruimte, het mogelijk gemaakt dat een nog zwakke weerstand tegen het neervallen van de muur ontstond";

Dat ingenieur Van de Putte wel bij zijn mening bleef maar later concludeerde "Het is wel te verstaan dat zowel mijn opinie als die van mijn confraters op hypothesen gebaseerd is, en dat het onmogelijk is a posteriori de ware oorzaak van de instorting met absolute zekerheid vast te stellen";

Overwegende dat het juist voor deze moeilijke gevallen, waar de aard van het gebrek niet juist te bepalen is, dat het wettelijk vermoeden van art. 1386 bestaat;

Dat de instorting op zichzelf het gebrek in constructie bewijst, aangezien een scheidsmuur in principe overeind moest blijven;

Overwegende dat de stad Antwerpen nog staande houdt dat het gebrek in de constructie niet bestaat in haar deel van de gemene muur maar in het deel van de h. De Cock; dat zij een verdeling van de gemeenschap vooropstelt omdat volgens bewering van ingenieur Van de Putte de muur in twee delen zou gebouwd zijn, een van 18 cm waarbij een halve steen zou gevoegd zijn; dat hij trouwens niet weet welk huis 21 of 23 eerst gebouwd werd (wat zij in haar archieven zou kunnen terugvinden);

Overwegende dat de gemeenschap van een scheidsmuur zich uitstrekt over de hele muur en dat de mede-eigenaars, mede-eigenaars zijn voor een abstracte helft van het geheel en niet ieder voor een concreet deel;

Overwegende trouwens dat architect Limère heftig protesteert tegen de feitelijke bewering dat er twee muren achtereenvolgens zouden gebouwd geweest zijn met onvoldoende of onbestaande binding; dat zowel ingenieur Van de Putte als architect Limère steun voor hun stelling vinden in dezelfde foto van het puin, die ze verschillend interpreteren; dat de gerechtsdeskundigen ook niet bevestigd hebben deze slechte binding gezien te hebben; dat zij na de volledige instorting enkel konden bevestigen dat het een muur van 28 cm. was, onvoldoende om in principe een gebouw van meer dan 15 m. hoog te steunen;

Overwegende dat, wat er ook van zij, de stad mede-eigenaar is in onverdeeldheid voor de helft van de hele scheidsmuur en niet van de muur aan de kant 21 alleen; dat de instorting niet een deel van de muur aantastte maar de gehele muur;

Overwegende dat, zelfs indien de overbelasting die de scheidsmuur moest dragen niet alleen het gevolg was van het gebrek aan evenwicht veroorzaakt door het wegtrekken van de steun van de gesloopte bouw, maar ook van

de onvakkundige verbouwing in 1945, het de gemene muur in zijn geheel was die gebrekkig was geworden;

Dat de stad nog opmerkt dat de gemene muur maar een hoogte had van 11,60 m, terwijl het geheel 20,25 m bedroeg, zodat zij, die maar gebruik gemaakt had van de gemene muur tot de hoogte van de nok van het dak van nr. 21, niet moet instaan voor de constructiegebreken die de muur aantasten omdat hij hoger opgebouwd was;

Overwegende dat zelfs indien de stad maar mede-eigenares geweest was van de scheidsmuur tot op een hoogte van 11.60 m, dit niet wegneemt dat de hogere muur daar al stond sedert 60 jaar en dat het gebrek zich maar openbaarde na de sloping;

Dat de stad mede-eigenares was van de scheidsmuur in concreto met de gebreken die hem zouden doen instorten; dat er trouwens dient opgemerkt dat de betonnen dwarsbalk die begeven heeft volgens ingenieur Van de Putte, blijkens de foto, juist boven het gelijkvloers lag en de instorting dus begon in het niet betwist gedeelte van de gemene muur;

Dat De Cock trouwens gedekt is tegen de gevolgen van iedere fout die de gebreken in constructie zouden veroorzaken of verergerd hebben, evengoed als de stad, door het vonnis van vrijspraak;

Dat indien een fout in de afbraak evenmin mag aangenomen worden als een fout in de verbouwing in 1945 of vroeger, dit niet belet dat de gemene muur na de afbraak gebreken vertoonde die aanleiding gaven tot de instorting en waarvoor de twee mede-eigenaars in gelijke mate aansprakelijk zijn op grond van art. 1386 B.W.;

Dat inderdaad de vrijspraak van iedere fout de aansprakelijkheid op grond van de vermoede fout van art. 1386 geenszins uitsluit; dat zij in casu kennelijk in het oog gehouden werd door de verschillende strafinstanties, die duidelijk het verschil maakten tussen de strafaansprakelijkheid waarin naar de middelen gezocht werd die de verdachten ter beschikking hadden om de gebreken in de constructie te kennen, te voorkomen of te verhelpen, en de burgerlijke aansprakelijkheid op grond van art. 1386 B.W., waarbij het eenvoudig feit van de instorting de eigenaars tot vergoeding verplicht, zelfs als zij het constructiegebrek niet kenden, niet veroorzaakten of niet konden oordelen welke onderhoudswerken nodig waren (onvoldoende dikte van de scheidsmuur; onevenwichtige verdeling der lasten na de sloping; slechte opleg van steunbalken, wegnemen van eiken balken);

Wat de oproeping tot vrijwaring betreft

Overwegende dat de oproeping tot vrijwaring tegen De Cock, mede-eigenaar, kan beschouwd worden als het verhaal tegen de mede-aansprakelijke in solidum en dan ook voor de helft mag toegestaan worden;

Overwegende dat de eis gericht is tegen de consoorten Pieck, de slopers, steunt zowel op de contractuele aansprakelijkheid als op de tienjarige aansprakelijkheid van de aannemers;

I. Wat de contractuele aansprakelijkheid betreft

Overwegende dat verweerders terecht opmerken dat geen contractuele fout meer kan ingeroepen worden na de definitieve aanvaarding der afbraakwerken; dat hierdoor niet alleen de zichtbare maar ook de onzichtbare gebreken gedekt zijn;

Dat zij ook terecht opmerken dat hun buitencontractuele aansprakelijkheid niet meer mag bewezen worden gezien hun vrijspraak door de strafrechtbanken ;

Overwegende dat de stad Antwerpen voorts verwijst naar art. 24 van het bestek waarin verweerders de formele verplichting op zich zouden genomen hebben alle schade, die zij rechtstreeks of onrechtstreeks door de uitvoering van afbraak zouden teweeggebracht hebben, te herstellen en ook tot ondersteuning van de scheidsmuur ;

Dat hier ook verweerders terecht opmerken dat dit deel van het bestek de aansprakelijkheid van de aanneemer regelt voor schaden toegebracht tijdens de uitvoering der werken ;

Overwegende dat het trouwens betwist blijft of de afbraakwerken op zichzelf niet conform aan het bestek uitgevoerd werden ;

Dat de steunberen normaal geplaatst werden volgens onderrichtingen van de conducteur van de stad, die zich vergenoegde de gewone schoring door de overblijfsels van het gesloopte gebouw te gebruiken ;

2. Wat de tienjarige aansprakelijkheid betreft

Overwegende dat verweerders terecht opmerken dat art. 1792 B.W. slechts van toepassing is op de oprichting van gebouwen en niet op het slopen ;

Wat de schade betreft

1. Eiseres Taubner

Overwegende dat eiseres de moeder (echtgescheiden en weduwe) is van Erica Nussbaum overleden op 33-jarige leeftijd ; dat deze haar enige dochter en kind was ;

Dat zij niet met haar moeder inwoonde en als "danseuse moderne" ook "striptease" of "schönheiddanseres" werkte in Nederland en Lausanne volgens contracten van het jaar dat het ongeval vooraf ging ; dat niet bekend is sedert hoelang de dochter in het buitenland verbleef, noch sinds hoelang haar moeder - geboren en gehuwd te Linz (Oost.) - in Zwitserland verbleef ;

Dat over de goede verstandhouding tussen moeder en dochter slechts een brief bestaat waarin de dochter haar inderdaad zeer kameraadschappelijk schrijft en haar gelukwens om haar werk vrijwillig opgezegd te hebben en hoopt dat zij snel een beter passend werk zal vinden ;

Dat geen de minste elementen aanwezig zijn over de inkomsten van Erica Nussbaum behalve dat zij als zelfstandige voor de maandelijks contracten die zij bij verschillende shows had aangegaan ongeveer 1.000 B. fr. per dag bruto ontving waarvan zij 8 % moest afstaan aan het agentschap ; dat uit een storting komend van Utrecht blijkt dat er ook de huur van haar kamer afgetrokken werd ;

Overwegende dat, wat eiseres zelf betreft, zij volgens aangifte in de belastingen tot 1968, 7.400 Zw. fr. verdiende ; dat zij niets opgeeft voor 1969, maar in 1970 half time werkt voor ongeveer 8.000 B. fr. en daarenboven sedert haar 60 jaar aanspraak mag maken op een ouderdomspensioen van 315 Zw. fr. (terwijl haar huishuur 300 Zw. fr.) bedraagt ;

Dat bovendien uit een bankattest van Luzern blijkt dat eiseres in 1966 7.000 Zw. fr. op de spaarrekening van haar dochter stortte, terwijl haar dochter 1.000 Zw. fr. op de spaarrekening van haar moeder stortte in 1968 ;

Dat de staat van de bankrekening op het ogenblik van het overlijden niet voorgelegd wordt noch de gebeurlijke successieaangifte ;

Dat uit de twee bankverrichtingen voormeld niets kan afgeleid worden betreffende steun die de dochter haar moeder regelmatig zou uitgekeerd hebben ;

Dat volgens een verklaring van de politiediensten te Bern eiseres nochtans geen andere inkomsten zou hebben, behoudens kleine spaargelden, dan haar beroepsinkomsten en ouderdomspensioenen ;

Dat zij volgens de Zwitserse wet later aanspraak had mogen maken op alimentatiegelden van haar dochter ;

Dat hoewel de inkomsten van de dochter onzeker zijn en zij haar beroep van danseres wellicht binnen afzienbare tijd zou moeten opgeven hebben, zij nochtans gedurende de 17 jaren overleving die haar moeder nog had boven haar 60e verjaardag, een zekere tegemoetkoming had moeten toestaan en waarschijnlijk had kunnen doen, daar de werkkansen van de dochter groter waren dan die van de moeder, bijzonder in Zwitserland waar de werkloosheid maar zeer sporadisch is ;

Dat men, rekening houdend met de stijging van de levensduur, mag rekenen met een gemiddelde van 2.000 B. fr. per maand of 24.000 B. fr. per jaar, hetgeen à 5 % een coëfficiënt van 11 geeft of 396.000 B. fr. ;

Overwegende dat de morele schade voor het verlies in tragische omstandigheden van een enige dochter en kind mag geschat worden op 50.000 B. fr.

Overwegende dat eiseres rekeningen voorlegt ten belope van 2.073 B. fr. en van 10.085 Zw. fr. toen omgezet à 11,62 of 117.187,70 B. fr., wegens begrafenissen en rouwkosten ;

Dat verweerders sommige van die posten betwisten zoals het afbreken en herplaatsen van een grafmonument naast het graf (voorlopig) van Erica op het Schoonselhof, terwijl deze kosten toch normaal het gevolg zijn van de ontgraving ;

Dat andere kosten zoals de medische verzorging van eiseres niet zo duidelijk in oorzakelijk verband staan met de begrafeniskosten ;

Dat 1.600 Zw. fr. voor rouwklederen wel overdreven voorkomt ;

Dat men zich afvraagt of de overbrenging van het lijk naar Zwitserland 3.193 Zw. fr. en een grafmonument 742 Zw. fr. wel in verhouding zijn met de geringe inkomsten van eiseres ;

Dat in ieder geval slechts de vervroegde betaling van de normale begrafeniskosten in aanmerking komen, zodat, rekening houdend met deze dubbele correctie, het geheel der begrafenissen en rouwkosten mag geraamd worden op 75.000 B. fr. ;

Dat de totale schade dan bedraagt : 264.000 + 50.000 + 75.000 = 389.000 B. fr. ;

2. Wat dame Herrero betreft

Dat de morele schade voor het verlies van een echtgenoot die in het buitenland werkte en waarvan niet bekend is of er nog enig contact bestond, mag geschat worden op 75.000 fr. ;

Dat de morele schade voor ieder der twee minderjarige kinderen mag geschat worden op 50.000 fr. ;

Overwegende dat eiseres de materiële schade raamt op een basisloon van 250.000 fr. waarvan zij 40 % aftrekt

voor persoonlijk onderhoud zodat er 150.000 fr. overblijft;

Dat verweerders als netto-basisloon willen nemen 62.000 fr., nl. het totaal der sommen dat bewezen is dat het slachtoffer naar zijn familie in Spanje gestuurd had gedurende het jaar 1967-1968; dat vanaf einde januari 1963 niet bewezen is dat er nog iets gestuurd werd;

Overwegende dat de inkomsten van een Spaans "musicista", als zelfstandige geëngageerd voor een periode van 6 maanden, zeker niet stabiel zijn; dat men nochtans mag aannemen dat hij, gezien zijn leeftijd (31 jaar), nog wel een of ander werk zou gevonden hebben, zodat als basis kan aanvaard worden een gemiddeld verlies van 80.000 fr. per jaar, hetgeen gekapitaliseerd à 5 %, gedurende de lucratieve overleving tot 60 jaar met de vermenigvuldiger 15, een kapitaal uitmaakt van 1.200.000 fr.;

Dat de totale schade dan bedraagt: 75.000 + 100.000 + 1.200.000 fr. = 1.375.000 fr.;

(...)

NOOT—Bovenstaand vonnis is in kracht van gewijsde gegaan.

ARBEIDSRECHTBANK TE GENT

1e KAMER — 21 OKTOBER 1974

Voorzitter: de h. J. Petit

Advocaat: mr. Sergonia loco Van Staey

1. Bescherming van het loon—Tijdstip waarop het loon moet uitbetaald worden—2. Arbeidsovereenkomst werklieden—Gewaarbord dagloon—Arbeid niet begonnen—Staking.

1. *Het laatste lid van art. 9 van de Loonwet houdt in dat het loon moet uitbetaald worden op het tijdstip bepaald in het arbeidsreglement, en bij ontstentenis van zulk reglement de vierde werkdag na de arbeidsperiode waarvoor de uitbetaling geschiedt.*

2. *Werknemers die collectief weigeren het werk aan te vatten zijn in staking. Bij toepassing van art. 12, eerste lid, 2, van de Arbeidsovereenkomstenwet der werklieden hebben zij derhalve geen aanspraak op hun normaal loon voor de dag waarop zij, op de plaats van het werk aanwezig zijnde, de arbeid niet hebben begonnen.*

X t/ Tijdelijke Vereniging Z

Eiser is van oordeel aanspraak te kunnen maken op gewaarborgd dagloon voor de dag van 10 januari 1972 omdat de werkgever niet tijdig het loon uitbetaald heeft en zo de oorzaak is dat eiser die dag niet verder kon werken (exceptio non adimpleti contractus).

Verweerster laat gelden dat het loon volgens het arbeidsreglement de zesde werkdag na het afsluiten van de loonperiode moest uitbetaald worden, d.i. 10 januari, zodat de uitbetaling tijdig gebeurde.

Zij geeft toe dat het de gewoonte was de 5e werkdag, dit zou in onderhavig geval de 7e januari geweest zijn, het loon uit te betalen.

Wegens de eindejaarsperiode heeft het sociaal secreta-

riaat slechts op 10 januari 's namiddags de lonen uitbetaald.

Op die dag zijn 24 van de 84 werknemers in staking gegaan wat, steeds volgens verweerster, aan eiser niet toelaat aanspraak te maken op het gewaarborgd dagloon.

Hij was die dag niet wegens een oorzaak onafhankelijk van zijn wil werkloos.

De door verweerster ingestelde loonbetalingsregeling is volgens eiser strijdig met de wet.

Artikel 9 van de Wet van 12 april 1965 betreffende de bescherming van het loon der werknemers bepaalt dat het loon op gezette tijden, ten minste tweemaal in de maand, met een tussenpoos van ten hoogste zestien dagen moet worden uitbetaald.

Het loon moet worden uitbetaald op de tijdstippen bepaald in het arbeidsreglement en uiterlijk op de vierde werkdag na de arbeidsperiode waarvoor de uitbetaling geschiedt.

Omtrent de betekenis van het laatste lid van artikel 9 bestaat er betwisting.

Betekent het dat het loon in elk geval de vierde werkdag na de arbeidsperiode waarvoor de uitbetaling geschiedt, moet geschieden?

Of dat de uitbetaling ten laatste vier werkdagen na de in het arbeidsreglement vastgestelde dag moet geschieden? (in die zin Kamer, 1962-63, stuk 471/11).

In die laatste veronderstelling bestaat er een tegenstelling in de tekst aangezien er twee data van betaling zouden zijn (zelfde stuk).

Een derde interpretatie dat het loon, bij ontstentenis van arbeidsreglement de vierde werkdag na de arbeidsperiode waarvoor de betaling geschiedt moet uitbetaald worden (zie Senaat, 1964-65, stuk 58) lijkt dan ook de juiste weergave te zijn van de bedoeling van de wetgever (J. Steyaert, *Arbeidsovereenkomst*, in *A.P.R.* 1973, 191; Kamer, 1962-63, stuk 471/11, blz. 13, en Senaat 1964-65, stuk 115, 58).

Het arbeidsreglement mocht dus bepalen dat de uitbetaling van het loon de zesde werkdag na de desbetreffende arbeidsperiode geschiedde.

Nochtans beging de werkgever enkele onachtzaamheden door de tekst van het arbeidsreglement niet aan de werknemers ter hand te stellen zodat het niet tegenstelbaar was, door het begrip werkdag dat ook de zaterdagen omvat anders uit te leggen, door de gewoonte het loon de vijfde werkdag te betalen niet na te leven, enz...

Die onachtzaamheden en de vertraging in de uitbetaling van het loon hebben bij de werknemers onrust doen ontstaan die tot het neerleggen van het werk heeft geleid.

De vakorganisatie van eiser heeft het neerleggen van het werk op 10 januari 1972 als een werkstaking beschouwd.

Dit blijkt uit brieven van de Christelijke Centrale van de Houtbewerkers-Bouwvakarbeiders van 14 januari 1972 en 3 februari 1972.

In een gezamenlijk schrijven van 10 januari 1972 ondertekend door een twintigtal werknemers, waaronder eiser, is er sprake van "het werk niet aan te vangen".

Welnu artikel 12, eerste lid, 2°, van de Wet op de arbeidsovereenkomst voor werklieden bepaalt dat om recht te hebben op gewaarborgd dagloon de arbeider, buiten het geval van staking, wegens een oorzaak onafhankelijk van zijn wil het werk niet moet kunnen beginnen al is hij geschikt om te werken.

Eiser bevond zich in staking en bevond zich ook in de onmogelijkheid om het werk aan te vatten om een oorzak afhankelijk van zijn wil (zie Senaat, 1959-60, stuk 463, blz. 31).

Derhalve vervult hij de wettelijk gestelde voorwaarden niet.

Om die redenen,

Verklaart de vordering toelaatbaar doch wijst ze als niet gegrond af.

RECHTSPRAAK IN KORT BESTEK

Hof van Cassatie (2e Kamer), 6 januari 1975

Jeugdbescherming—Art. 36bis van de Wet van 8 april 1965—Debat in raadkamer.

De procureur des Konings te Dinant heeft op grond van schending van art. 36bis van de Wet betreffende de jeugdbescherming cassatieberoep ingesteld tegen een vonnis van Corr. Dinant, 11 juni 1974, dat, nadat het debat in openbare zitting had plaatsgehad, beklagde Appelmans, geboren op 7 januari 1955, heeft veroordeeld wegens het onopzettelijk toebrengen van letsels en een samenhangende overtreding van het Verkeersreglement, welke feiten op 3 november 1972 werden gepleegd.

Het cassatieberoep is gericht tegen beklagde Appelmans, tegen Roosens, civielrechtelijk aansprakelijk en burgerlijke partij, en tegen Poulin, beklagde en burgerlijke partij.

Met de overweging "dat de debatten krachtens art. 36bis van de Wet betreffende de jeugdbescherming in raadkamer moesten plaatsvinden; dat die regel een substantiële vormvereiste is", vernietigt het Hof het bestreden vonnis in zoverre het over de door het openbaar ministerie tegen Appelmans uitgeoefende rechtsvorderingen uitspraak doet.

Het Hof zegt tevens, dat de vernietiging van de beslissing die Appelmans veroordeelt, de beslissing dat Roosens voor hem civielrechtelijk aansprakelijk is, zonder voorwerp maakt.

Ten aanzien van beklagde Poulain verwerpt het Hof de voorziening daar "de bepaling van artikel 36bis slechts in het belang van de minderjarige waarop zij van toepassing is, vastgesteld werd".

Wat de burgerlijke-partijstellingen betreft, beslist het Hof "dat de vernietiging, op de voorziening van het openbaar ministerie alleen, gericht tegen de beslissing gewezen op de tegen Appelmans, beklagde, en Roosens, civielrechtelijk aansprakelijk voor Appelmans, uitgeoefende rechtsvorderingen zich niet uitstrekt tot het beschikkend gedeelte dat over de grondslag van de civielrechtelijke vorderingen uitspraak doet".

(Voorzitter : baron Richard—Raadsheer-rapporteur : de h. Legros—Advocaat-generaal : de h. Colard—In de zaak : Procureur des Konings te Dinant t/ Appelmans e.a.).

Hof Gent (4e Kamer), 21 oktober 1974

Jeugdbescherming—Art. 36bis van de Wet van 8 april 1965—Debat in raadkamer—Uitspraak in openbare bare zitting.

Naar aanleiding van een op 2 december 1972 gebeurd verkeersongeval werden vervolgd de autobestuurder Coussement, wegens het onopzettelijk toebrengen van letsels aan Baetens bij het plegen van een aan zijn persoonlijk toedoen

te wijten verkeersongeval, en bij samenhang de op 8 juli 1956 geboren bromfietser Baetens, wegens inbreuken op de artt. 15.1, 16.1 en 53.1.c Verkeersreglement.

Door Corr. Gent, 22 februari 1974, werd C vrijgesproken en werd B tot betaling van drie geldboeten veroordeeld; de moeder van B werd civielrechtelijk aansprakelijk verklaard voor de betaling van de kosten en boeten die te laste van haar minderjarige bij haar inwonende zoon werden gelegd; op burgerlijk gebied verklaarde de rechtbank zich onbevoegd om kennis te nemen van de eis van de moeder tegen C; moeder en zoon werden veroordeeld tot betaling van een schadevergoeding aan C.

Van dit vonnis kwamen B. en zijn moeder, alsmede het openbaar ministerie in hoger beroep.

Wat de procedure voor het Hof betreft mag worden opgemerkt, dat met betrekking tot de beklagde C. het rapport, de vordering van het openbaar ministerie, de verdediging van C. en pleidooi van de moeder van B. als burgerlijke partij tegen C. in openbare zitting gehoord werden, maar dat met betrekking tot de minderjarige B. het rapport, de vordering van het openbaar ministerie, het pleidooi van C. als burgerlijke partij en het pleidooi van de raadsman van de moeder, als civielrechtelijk aansprakelijk voor haar zoon (die zelf niet verscheen) in raadkamer werden gehoord.

Op grond van de volgende motieven beslist het Hof, dat het bestreden vonnis nietig is :

"Zowel uit het proces-verbaal van de terechtzitting van 22 februari 1974 als uit het vonnis zelf van 22 februari 1974 blijkt dat de debatten voor de eerste rechter gebeurden in openbare terechtzitting, terwijl deze debatten, gelet op de leeftijd van beklagde Baetens, geboren op 8 juli 1956, op het ogenblik der hem te laste gelegde feiten (2 december 1972), die alsdan tussen de 16 en 18 jaar oud was, dienden te geschieden in raadkamer op grond van artikel 36bis der Wet op de bescherming der jeugd (art. 2, Wet 9 mei 1972) voor wat hem betref.

"Het vonnis waartegen beroep is bijgevolg door een substantiële nietigheid aangetast.

"Het past dan ook dat het Hof dit vonnis tenietdoet en de zaak aan zich trekt."

Na de zaak opnieuw behandeld te hebben komt het Hof op penaal en civielrechtelijk gebied tot beslissingen die feitelijk neerkomen op wat reeds de eerste rechter beslist had.

Van belang is nog de volgende overweging betreffende de uitspraak van het arrest :

"Aangezien artikel 37bis van de Wet op de Jeugdbescherming (art. 2, Wet 9 mei 1972) alleen maar vermeldt dat de debatten ten aanzien van de minderjarigen van meer dan 16 jaar en minder dan 18 jaar op het ogenblik der feiten in raadkamer moeten gebeuren, dient aangenomen dat het arrest in openbare zitting moet uitgesproken worden, ook ten aanzien van deze minderjarigen ingevolge de algemene regel van artikel 96 der Grondwet."

(Voorzitter : de h. Moerenhout—Raadsheren : de hh. Tytgat en Denys (rapporteur)—Advocaat-generaal : de h. De Geest—Advocaten : mrs. J.F. Castille en J. Fredericq—In de zaak : Coussement t/ Baetens).

MEDEDELINGEN EN BERICHTEN

Congres van het Verbond van Belgische Advocaten

Het Congres van het Verbond van Belgische Advocaten zal dit jaar gehouden worden te Namen op zaterdag 27 september 1975.

Een persoonlijke uitnodiging met alle nuttige inlichtingen zal eerlang aan alle advocaten worden toegezonden.

Ontwerp conventie Raad van Europa over produktenaansprakelijkheid

Een deskundigencommissie van de Raad van Europa heeft een ontwerpconventie opgesteld over "produktenaansprakelijkheid met betrekking tot persoonlijk letsel en dood". De regeringen van de 18 lid-staten en de juridische commissie van het Europese parlement zullen de tekst bezien, voordat de Europese ministerraad het ontwerp in zijn definitieve vorm zal aanvaarden.

De Engelse en de Franse teksten van het ontwerp kunnen worden aangevraagd bij de persdienst van de Raad van Europa (ref. DIR. Jur. (75) 1), 67006, Straatsburg Cedex, Frankrijk.

Congres voor vrouwelijke juristen te Varna/Bulgarije

Van 12 tot 17 mei a.s. zal in Varna (Bulgarije) een congres plaatsvinden van vrouwelijke juristen, georganiseerd door de Fédération des femmes des carrières juridiques. President is mevrouw Y. Tolman-Guillard, advocaat te Parijs, terwijl als vice-presidenten zullen optreden Svetla Daskalova, de huidige minister van Justitie van Bulgarije, Doris Belcher, barrister in Londen, Nina Seergueeva, vice-presidente van het Hooggerechtshof in Moskou en Maria Telo Nunez, advocaat te Madrid.

Thema van het congres is: "La Femme de 1975 face à son égalité de droits: bilan et perspectives".

Door verschillende landen zijn rapporten samengesteld. Voor nadere inlichtingen kan men zich wenden tot mr. W. M. Peletier, p/a Juridisch Instituut, O.Z. Achterburgwal 217/219 te Amsterdam (tel. 5253457).

TIJDSCHRIFTEN

Data juridica—jg 1975

nr 2
Literatuur.

Weekblad voor Privaatrecht, Notariaat en Registratie—jg 1975

nr 5297
Mr. P.V. Sjiem Fat: Het derdenbeslag op de helling—Mr. J.W. Donkder: Over levensverzekering en cessie tot zekerheid—Mr. S.K. Martens: Overzicht der Nederlandse rechtspraak, Internationaal Privaatrecht (merkenrecht-handelsnaam-ongeoorloofde mededinging)—Witte kamerstukken—Rechtsvragenrubriek—Verslagen en berichten—Tijdschriften—Benoemingen.

Recueil Dalloz Sirey—jg 1975

nr 10
Michel Cabrillac, Servitude et grandeur bancaires ou le nouveau droit des émissions de chèques sans provision—Jurisprudence—Sommaires de jurisprudence—Législation—Informations rapides—Bibliographie.

Common Market Law Reports—jg 1975

february
Cases-Decisions.

Omnilegie—jg 1974

November
Wetgeving.

Tijdschrift voor Privaatrecht—jg 1974

Gabriël Traest, Overzicht van wetgeving (1 november 1972-31 maart 1974).

Tijdschrift van de Vrederechters—jg 1974

nr 12
Wie is, bij de toepassing van artikel 1206 van het gerechtelijk Wetboek, de bevoegde vrederechter?—Retraite—Ontslag—Nécrologie—Kronijk van de Vrederechters—Inhoudstafel.
Inhoudstafel 1974.

Tijdschrift voor Sociaal Recht—jg 1974

nr 8
Patte M, Caractéristiques, exigences et tendances du droit du travail—Rechtspraak—Boekbespreking—Berichten.
Inhoudstafel 1974.

Documentatie Turnhouts Rechtsleven—jg 1973-1974

nr 3
Rechtspraak.

De Gemeente—jg 1975

nr 1
Van de redactie—In en rond de Vereniging—De politiek van de staat inzake gemeentefinanciën—R. Maes, De herstructurering van de gemeenten—Studiedag van de Vereniging van Historische Steden, Mechelen, 11 december 1974—De opening van de gewone zitting van de provincieraden—Actualiteit—Wetgeving—Rechtspraak (met commentaar)—J. Verhasselt, Verzorg uw taal—Bibliografische kroniek—Kroniek "Openbare Onderstand".
Inhoudstafel jg 1974.

Bulletin van de Europese Gemeenschappen—jg 1974

nr 12
Documenten, feiten en studies—Gemeenschapsactiviteiten in december 1974—Publikaties.

Orientatie—jg 1975

nr 1
Ten geleide—J. Berg, De gevolgen van het interprofessioneel akkoord van 15 juni 1971 inzake syndicale vorming—G. Hélin, Rechtspraak—Invaliditeit: hervalling na gedeeltelijke werkhervatting—Flitsen, problemen van sociale actualiteit—P. Pirnay, Arbeidsanalyse (deel 1).

Journal des Tribunaux—jg 1975

nr 4902
R. Declercq, avocat général, Problèmes actuels de la détention préventive—Jurisprudence—Chronique.

nr 4903

Louis Dermine, La garantie des vices cachés dans la vente des véhicules d'occasion—Jurisprudence—Chronique judiciaire.

Revue du Notariat Belge—jg 1975

nr 2623
Le centenaire de la revue—Henri Du Faux, L'inventaire dans le Code judiciaire—Alain Delière, Réflexions sur la renonciation à la garantie d'achèvement dans la loi du 9 juillet 1971—Revue de la jurisprudence belge—Bibliographie—Curiosa—Notariat.

Recueil de Jurisprudence du droit administratif et du conseil d'Etat—jg 1974

nr 3
Philippe Quertainmont, Les "cavaliers" budgétaires en droit constitutionnel et financier belge—Jurisprudence du conseil d'état—Bibliographie.